

Fórum

ochrany přírody

/ POHLED NA OCHRANU
PŘÍRODY ODJINUD

01
2020

Vážené čtenářky a čtenáři,

dosavadní historie FOP potvrdila, že v ochraně přírody je nezbytně potřebná vnitřní diskuse i kritický pohled na ty, kdož mají na přírodu často podstatně větší dopad než ochranáři, protože pracují a žijí v krajině a tím ji formují – ne vždy v souladu s představami ochranářů a často i v rozporu s objektivními potřebami a vědeckými poznatky. Takový přístup je nezbytný, neboť bez něj nemohou nastat pozitivní změny. Nastal však i čas otočit role a zeptat se našich partnerů, protihráčů a někdy i protivníků, jak oni vnímají nás a náš obor. Tuto zpětnou vazbu vám dnes předkládáme. Někdy jde o názory osobní, jindy reprezentující celý obor či zájmovou skupinu; vždy však jsou původní, nijak redakčně neupravené. Dva příspěvky z akademické sféry kriticky hodnotí dnešní roli ochrany přírody zejména mimo ZCHÚ, její nedostatečné kompetence při péči o krajinu i obtížnost propojení vědy s praxí. Zástupce památkové péče otevírá téma větších synergií mezi tímto a naším oborem – ukáže-li se jako nosné, nevyklučujeme, že by se mu FOP mohlo věnovat podrobněji. „Myslivočkový“ příspěvek se opět zaměřuje na nedostatečné působení ochrany přírody ve volné, zejména zemědělské krajině a zdůrazňuje, že oba obory, často vnímané s obou stran antagonisticky, mají ve skutečnosti velice podobné obecné cíle. Články lesníků – praktiků poukazují na častou absenci ochoty a snahy o vzájemné pochopení a domluvu i na situace, kdy ochrana přírody nechápe rozdíl mezi teoretickými požadavky a možnostmi provozní lesnické praxe. Zamýšlejí se i nad tím, do jaké míry a za jakou cenu lze tradiční hospodaření lidí nahradit umělým managementem pomocí strojů. Antagonismus mezi resorty zemědělství a životního prostředí v přístupech k hospodaření vodou, často absurdní protichůdnost dotačních programů obou resortů, nízké sebevědomí ochrany přírody, meziborově tradičně kontroverzní problematiku rybníků i pohledy rybářů a ichtyologů popisují další příspěvky. Číslo uzavírá zamýšlení „zevnitř“ nad tím, co by bylo možné v našem oboru zlepšit. Věřím, že i když téma zdaleka není vyčerpáno, bude i tento stručný pohled „na nás“ inspirativní, povede nás k zamýšlení a třeba i k nějakým pozitivním změnám.

Petr Roth

Předseda NNO Fórum ochrany přírody

OBSAH

// EDITORIAL

Petr Roth 2

// AKTUALITY A ZAJÍMAVOSTI

Druhý ročník soutěže **Adaptterra Awards** zahájen Michael Hošek 3

O budoucnosti zemědělské krajiny rozhodne reforma **Společné zemědělské politiky** Václav Zámečník a Tatiana Němcová 3

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

Jdeme dál David Storch 5

Společná řeč? Radim Hédl 6

Od dat ke krajině a zase zpátky Tomáš Herben 8

Ochrana přírody očima ochránce kulturního dědictví Martin Horáček 10

Hledejme společnou cestu Jiří Janota 14

Budujeme společně nové lesnictví a pěstujeme lesy budoucnosti Aleš Erben 16

Hledání rovnováhy Tomáš Pospíšil 18

Ochrana přírody a krajiny v době klimatických změn Lukáš Řádek 21

O rybnících a nerybnících Radek Holcman 25

Rybím světem, vraním okem Pavel Vrána 29

Příroda nezná hranic, my s nimi však dokážeme divy Michael Hošek, Petr Roth, Jan Dušek 34

Diverzita druhů v lesním prostředí v celé její šíři je při snaze o maximalizaci zisku často podceňovanou záležitostí. Syc rousný potřebuje ke svému hnízdění staré listnaté stromy s dutinami, které jsou z porostů jako nevhodné systematicky odstraňovány, na oplátku pak pomáhá se snižováním populací hlodavců.
Foto Tomáš Pospíšil

Fórum ochrany přírody 1/2020 ● ročník 7 ● vychází elektronicky 4x ročně ● zdarma ● vydává Fórum ochrany přírody, Slezská 125, 130 00 Praha 3 ● IČO 227 19 466 ● redaktorka Markéta Dušková ● grafický návrh a úprava Edita Hrušešová ● redakční rada Jan Dušek, Michael Hošek, Jaroslav Obermajer, Simona Poláková, Tomáš Rothrockl, Petr Roth a David Storch ● kontakt: info@forumochranyprirody.cz, +420 604 503 856 ● ISSN 2336-5056 ● číslo vychází 20. 2. 2020

Ministerstvo životního prostředí

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

Tento projekt je spolufinancován Státním fondem životního prostředí ČR na základě rozhodnutí ministra životního prostředí.
Projekt č. 14271862 „Ochrana přírody – on-line vzdělávání pro veřejnost.“

DRUHÝ ROČNÍK SOUTĚŽE ADAPTERRA AWARDS ZAHÁJEN

Dne 4. února tohoto roku zahájila Nadace Partnerství společně s odborným garantem soutěže Integra Consulting druhý ročník Adapterra Awards. Soutěž se soustředí na propagaci kvalitních a pokud možno i replikovatelných příkladů adaptačních opatření v ČR. Přihlásit projekty je možné na www.adapterraawards.cz do konce března 2020. Hlavní cena v kategorii Volná krajina vyhrává 100 000,- Kč (sponzorováno firmou Nestlé). Výherci ve všech

kategoriích pak vyhrávají studijní cestu za vybranými opatřeními v okolních zemích. Oproti loňskému roku se soutěž rozšíří o vyhlášení nejlepšího adaptačního opatření na území Prahy. K tomu pořadatel uzavřel smlouvu o spolupráci s Magistrátem hl. m. Prahy. Nejlepší projekt bude vybírán napříč současnými čtyřmi kategoriemi. Cílem je upozornit na vzrůstající potřebu adaptace urbánních celků na klimatickou změnu, a to především větších měst, které

v letním období tvoří významné ostrovy tepla.

V rámci soutěže vzniká databáze adaptačních opatření, která si klade za cíl inspirovat k jejich realizaci vhodným a ověřeným způsobem. Databáze je k dispozici na stránkách soutěže.

Michael Hošek

O BUDOUCNOSTI ZEMĚDĚLSKÉ KRAJINY ROZHODNE REFORMA SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY

Zemědělská krajina čelí celé řadě environmentálních problémů, které ještě více umocňují probíhající klimatické změny. Není tak překvapující, že v době, kdy evropské instituce intenzivně jednájí o nastavení zemědělské politiky po roce 2020, probíhá celá řada aktivit, které se snaží změnit dosavadní přístup ke krajině a hospodaření. Začátkem listopadu 2019 více než 2500 vědců ve svém otevřeném dopise upozornilo na bezprecedentní úbytek biodiverzity v rámci EU, který dali do souvislosti s intenzifikací zemědělství a Společnou zemědělskou politikou (dále SZP) EU. Na národní úrovni byla jednou z nejvýznamnějších iniciativ společná petice České společnosti ornitologické a Českomoravské myslivecké jednoty „Vraťme život do krajiny“, která zahrnovala celou řadu požadavků navázaných na zemědělské dotace. Petici podpořilo více než 56 000 lidí a 6. prosince loňského roku byla předána ministru zemědělství Miroslavu Tomanovi.

Jednání o nastavení SZP EU mezi Evropským parlamentem a Radou EU probíhají na základě návrhu, který v červnu 2018 zveřejnila Evropská komise. Návrh sice obsahuje několik pozitivních prvků, ale zdaleka nepředstavuje dobře nastavený rámec vzhledem k množství výzev, kterým v zemědělství a zemědělské krajině čelíme. Největší část rozpočtu SZP (cca 70 %) je stále určena na necílové a nespravedlivé přímé platby. Takto jsou blokovány zdroje

na opatření, které by mohly přinášet přidanou hodnotu ať už v oblasti ochrany životního prostředí nebo klimatu. Pozitivním prvkem je nový systém kondicionality (základní podmínky, které musí splnit každý příjemce dotací), který je kombinací existující křížové podmíněnosti (angl. cross-compliance) a některých prvků tzv. ozelenění přímých plateb (angl. greening). Problémem je přílišná volnost, kterou Komise nechává členským zemím při nastavování jednotlivých parametrů, což může vést jednak k nerovnosti podmínek mezi farmáři v rámci EU, ale ještě pravděpodobněji k celkově nízké ambici při definování podmínek. Novým a potenciálně zajímavým prvkem jsou tzv. ekoschémat - opatření, která mají přispět k naplňování cílů v oblasti ochrany životního prostředí a klimatu ze zdrojů prvního pilíře. Posledním prvkem tzv. zelené architektury SZP jsou opatření v rámci druhého pilíře jako například agroenvironmentálně-klimatická opatření, která už v současnosti patří k nejvýznamnějším zdrojům financování opatření pro biodiverzitu na zemědělské půdě.

Přestože návrh Komise zdaleka nebyl dostatečně ambiciózní z pohledu ochrany životního prostředí a klimatu, jednání Rady ministrů zemědělství vedou k dalšímu oslabení návrhu, např. v oblasti ochrany půdy, povinné rotace plodin nebo u požadavku vyčlenit určitý podíl neproduktivních ploch. V Evropském parlamentu

při jednáních o budoucím nastavení SZP hraje vedoucí úlohu Výbor pro zemědělství a rozvoj venkova, ale jeho návrhy spíše vedou k zachování status quo. S pozitivními návrhy přichází Výbor Evropského parlamentu pro životní prostředí. Týkájí se například posílení standardů nové kondicionality, lepšího propojení cílů SZP s cíli v oblasti ochrany životního prostředí a klimatu nebo požadavku vyčlenit 30 % prostředků prvního pilíře na ekoschémat. Výbor také požaduje vyčlenit zdroje SZP, které budou přímo přispívat k dosažení cílů v oblasti ochrany biologické rozmanitosti a ekosystémových služeb. Momentálně probíhají jednání mezi těmito dvěma klíčovými výbory, jejichž cílem je dospět k nějaké dohodě na klíčových otázkách před hlasováním v plénu, které se očekává v polovině roku 2020.

Na národní úrovni zřídilo Ministerstvo zemědělství už červnu 2018 pracovní skupiny, do kterých přizvalo různé zainteresované strany. Pracovní skupiny se podílely na zpracování SWOT analýzy stavu a potřeb a z nich vycházejících návrhů intervencí jako součásti Strategického plánu pro SZP po roce 2020. Tento plán by měl být předložen ke schválení vládou v polovině roku 2020. Schválené dokumenty na evropské i národní úrovni zásadním způsobem ovlivní, jak bude naše zemědělská krajina vypadat nejméně na další desetiletí.

Václav Zámečník a Tatiana Němcová

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY

Hledá koordinátora/koordinátorku, který/á svým nasazením zajistí udržení, rozvoj a kreativní řízení klíčových aktivit Fóra. Spolupráce se může rozvíjet postupně, cílem je minimálně poloviční, případně i plný pracovní úvazek.

Schopnosti a vlastnosti:

- orientace v systému i v praxi ochrany přírody v ČR
 - manažerské myšlení a vystupování, schopnost organizovat práci sobě i jiným, komunikativnost, otevřenost novým výzvám a úkolům
 - pečlivost a samostatnost
 - ambice ovlivňovat dění v ochraně přírody a posilovat její pozici
 - zkušenost s fundraisingem a vedením projektů je vítána
-

Nabízíme:

- možnost ovlivňovat dění v ochraně přírody a posilovat její pozici
- kreativní, samostatnou a tvůrčí práci
- flexibilní pracovní dobu včetně možnosti práce z domova
- spolupráci s významnými osobnostmi ochrany přírody
- pracovní nezávislost, svobodu a otevřenost novým směrům
- práci na minimálně poloviční úvazek
- finanční odměnu odpovídající pracovnímu nasazení a úspěšnosti fundraisingu

Své profesní životopisy a motivační dopisy zasílejte na info@forumochranyprirody.cz.

Zájemci mohou získat doplňující informace e-mailem.

JDEME DÁL

JAN DUŠEK

Mgr. JAN DUŠEK

Ředitel Integra Consulting, pracuje v DHP Conservation, spolupracuje s řadou nevládních, veřejných i soukromých organizací. Zabývá se zejména opropojováním ochrany přírody s dalšími obory. Stál u zrodu FOP a je v něm aktivní po celou dobu jeho činnosti.

Kdo si dnes vzpomíná na atmosféru v našem oboru v roce 2011? Politické omezení otevřené diskuze bylo tehdy tak frustrující, že jsme jako funkční alternativu založili Fórum ochrany přírody, které do dnešních dnů svobodnou výměnu názorů podporuje a rozvíjí.

Naštěstí v tom Fórum brzy nezůstalo samo. Především v nevládním sektoru se rozvinulo spousta dalších skupin a sdružení, které pořádají mnohé akce, na kterých se mimo jiné probírají i ochranná témata. Tomu napomáhají i finanční zdroje, které jsou zatím naštěstí na tzv. „soft“ aktivity uvolňovány a umožňují tak rozvoj občanského sektoru i v oblasti ochrany přírody.

Abychom nabídli ochranářům specifický nástroj, který může vytvořit nadstavbu k diskutovaným tématům, začali jsme v roce 2014 vydávat tento časopis. Vedle toho jsme pokračovali v pravidelných tematických setkáních. Ta si získala přízeň stovek kolegů, z nichž se desítky vždy osobně zúčastnily i přesto, že tomu musely obětovat víkendový den. Dosáhly tak „pouhým povídáním“ mnohem více než sepsání výstupů ze setkání. Každý účastník svým příspěvkem napomohl ke směřování ostatních, debaty byly vždy kultivované a z jejich výsledků jsme se ponaučili všichni. A co víc – výstupy jsme dále aplikovali v každodenní práci a náš obor dál rozvíjeli. Po celou dobu jsme se snažili držet Fórum jako vnitřní záležitost ochrany přírody, nechtěli jsme, aby se naše odborné spory a vyjasňování cílů odehrávaly před zástupci jiných oborů. Potřebovali jsme se ve Fóru sami naučit s informacemi pracovat. Toto základní období (řekněme v ekvivalentu „základní škola“) ale bylo symbolicky ukončeno setkáním na soutoku Moravy a Dyje, které ve spolupráci s lesníky otevřelo možnost mezioborové diskuze. Přecházíme tak do středního („středoškolského“) období, kdy musíme a chceme debatovat s ostatními obory.

Právě proto byli pro toto číslo časopisu osloveni redakční radou významní zástupci skupin a institucí, s nimiž jsme v pravidelném kontaktu a s nimiž bychom měli logicky úzce spolupracovat. Taková spolupráce

ale musí být postavená na vzájemném pochopení a respektu, a také na znalosti výtek vůči našim postojům a aktivitám z pohledu „druhé strany“. Jen tak, jak pevně věříme, můžeme nastavit funkční partnerské vztahy.

Těmto zástupcům byly položeny následující 3 otázky:

Kde vidíte synergie s ochranou přírody (OP) a co vám ve vaší praxi s OP koleruje? Jaké jsou vaše praktické problémy v souvislosti s OP a co vám na současné OP vadí? Máte nějaké návrhy na zlepšení?

Odpovědi na otázky z různých stran pohledů jsou tématem tohoto čísla a otevírají široké pole pro zamyšlení, diskuzi a případné vylepšování vztahů.

A co bude dál? Půjde Fórum na „vysokou“? To nyní neřešme. Uvidíme, jak společně obstojíme ve středním období, ke zkoušce dospělosti Fóra ochrany přírody povede dlouhá cesta. A jestli si za maturitní předměty zvolíme způsoby péče o krajinu, společnou přípravu zákonů nebo nastavování dotačních programů, to také zatím nevíme. Není ani důležité, jakých známek se dočkáme z okolí (pokud nás nenechá propadnout). Důležité pro nás musí být prohlubování pochopení postavení našich aktivit v rámci společnosti a učení se naplňování smyslu ochrany a péče o přírodu.

SPOLEČNÁ ŘEČ?

RADIM HÉDL

Mgr. et MgA. RADIM HÉDL, Ph.D.

Pracuje v Botanickém ústavu AV ČR, kde vede oddělení vegetační ekologie. Na katedře botaniky PŘF Univerzity Palackého v Olomouci se věnuje výuce ekologie rostlin. Ve svém výzkumu se zabývá hlavně změnami diverzity rostlinných společenstev. Ochrana přírody je pro něj důležitým polem pro aplikaci vědeckých výsledků. Nejraději pracuje a pobývá v lese, ať už temperátním nebo tropickém.

SYNERGIE S OP

Dovolím si tvrdit, že téměř veškerý výzkum, kterým se na našem pracovišti – Botanickém ústavu AV ČR v Brně – i ve spolupráci mimo něj zabýváme, má reálně nebo potenciálně přesah do ochrany přírody. Máme kupodivu stejný objekt zájmu – jde o přírodní prostředí. Zkoumáme dlouhodobé interakce volně žijících organismů a jejich prostředí, které ovlivňuje a vytváří z velké části člověk a lidská společnost. Ochrana přírody v našich středoevropských podmínkách má analogický cíl, týká se vlastně jen praktického naplnění téhož. Jde o to najít smysluplný příběh o rovnováze působení člověka na přírodu a naopak. Tak, abychom mohli spolu (tj. člověk a příroda) dlouhodobě koexistovat. K tomu bohužel neexistuje jedno definitivní řešení. To bychom si hloupě naběhli, což se už mnohokrát v historii ukázalo. Proto je potřeba neustálé přezkoumávání měnících se podmínek a průběžné ustavování dočasné rovnováhy. Zde podle mě nalézají ochrana přírody a věda zabývající se přírodou společné pole působnosti. Když se podívám na výzkum na našem pracovišti, tak na nastíněné téma se snažíme dívat z různých pohledů. Tím myslím zejména propojování různých disciplín, které spolu za normálních podmínek akademických pracovišť neinteragují. Ne vždy to funguje, ale pokud to jde, snažíme se získané poznatky spojit do jednotných příběhů. Malých, středních či velkých – to není až tak podstatné. Například já jsem vegetační ekolog, takže se snažím odhalit vazby mezi rostlinnými druhy, jejich společenstvy a podmínkami prostředí. V tom hraje podstatnou roli právě člověk. Zabýval jsem se třeba vlivem acidifikace nebo opuštění tradičních způsobů hospodaření na diverzitu lesní vegetace. Ačkoli spolu tyto dva vlivy na první pohled nesouvisejí, v širším kontextu jde o jedno a to samé. Prostě (téměř) za vším hledej člověka. Uvedené příklady se týkají horizontu desítek, případně stovek let, můžeme však jít ještě daleko hlouběji do minulosti. K pochopení skutečnosti, že středoevropskou přírodu zásadním způsobem formovaly lidské společnosti, jsem se dobíral postupně a po-

mohla mi k tomu spolupráce s kolegy, kteří na prvním místě zkoumají člověka (historici, archeologové a další). Jde vlastně o takové porovnávání pohledů na přírodu ze dvou protilehlých stran.

Kde vidím synergie této činnosti s ochranou přírody? Nejsnadnější úroveň je vzájemná výměna dat. Ochrana přírody totiž potřebuje dobrou datovou základnu a ta je u nás velmi silná, pokud se týče informací o výskytu druhů nejrůznějších taxonomických skupin. Také o přírodních podmínkách máme velmi kvalitní a stále se zlepšující informace. Zdaleka ne vždy pocházejí od vědců, ale ti naopak rádi využívají data (zejména o rozšíření druhů a typů prostředí) shromážděná ochranou přírody. Další rovinnou vzájemné synergie je výzkum, a tady už trochu narážíme na přirozená či různě vnučená omezení. Blíže to komentuji v odpovědi na třetí otázku. Podle mého názoru v ochraně přírody stále trochu chybí plné uplatnění poznatků o výše naznačené koevoluci přírody a člověka. Právě na tomto poli se snažím působit a spolupracovat s kolegy ze státních institucí (AOPK ČR, Správy národních parků) a neziskových organizací. Vidím zde jasný pokrok a přijetí už jen v horizontu posledních dvaceti let – většinou ovšem na úrovni předávání konceptů a teorií. Zatím poněkud drhne uvádění teorií do praxe.

Na spolupráci s ochranou přírody mi vyhovuje společná řeč. Tu zpravidla nemáme problém hledat, protože máme většinou společné mentální nastavení a často i absolvované vzdělání. S řadou lidí v ochraně přírody se znám z dob studií, často stejného oboru. V menší míře to bohužel mohou říci o absolventech zemědělských a lesnických oborů. Škola holt člověka formuje a někdy i poznamená – může to být i v dobrém, pokud naučí kriticky rozlišovat.

PRAKTICKÉ PROBLÉMY V SOUVISLOSTI S OP

Státní ochrana přírody je dobře vybudovaný aparát s relativně malou účinností v praktické činnosti ochrany přírody. Není to její vinou, že ochrana přírody většinou nemůže přímo rozhodovat a řídit, jak se

bude v chráněném území hospodařit. O kompetencích mimo chráněná území raději nemluvit – o území mimo své „hájemství“ se ochrana přírody vlastně ani nestará. Rozhodně nesdílím názor, že by tak činit neměla, protože důležité je to, co máme v rezervacích (blíže viz odpověď na třetí otázku). Při dosahování svých cílů musí ochrana přírody vynakládat obrovské úsilí, někdy obrazně cedí pot a slzy – a příliš často to stejně k ničemu nevede. Musí to být psychicky velmi náročné. Pokud bych se měl někdy rozhodovat pro zaměstnání v ochraně přírody, pak právě omezená účinnost by mě nejspíš odradila. Je to pro idealistické povahy a je to i problém legislativní. Zákony demokratické společnosti by totiž měly obecně reflektovat, že péči o přírodní prostředí nezajišťují jen hospodařící subjekty, ale že jde o veřejný statek – samozřejmě s plným zohledněním soukromého vlastnictví. Od legislativy se bohužel odvíjí rozvinutá byrokracie, která prosakuje ochranou přírody v České republice, ostatně jako celou naši státní správou. Zmíněná omezená efektivita ochrany přírody se zřetelně projevuje u lesů, kterými se ve své práci nejvíc zabývám. Nejinak tomu bude jistě u ekosystémů pod vlivem zemědělců, rybářů, těžařů apod. Skoro polovinu českých lesů spravuje jeden velký státní podnik. Údajně výhoda (a myslel jsem si to dřív taky), v české praxi však spíše opak. Pokud někde komunikace chronicky vázne, pak je to právě mezi lesníky (včetně myslivců) a ochranou přírody. Tento stav považuji za paradoxní, protože zájem je přece stejný – zdravý a funkční les. Prolomit komunikační bariéru je v tomto případě velký oříšek a obávám se, že problém je na obou stranách. Nemohou za to ani tak jednotlivci, jako spíše celková nezdravá atmosféra dvou zneprátených táborů. Jako vědci se můžeme stavět do pozice nezainteresovaných arbitrářů, ale tak jednoduché to samozřejmě není – většinou se přikláníme k jednomu nebo druhému táboru, a to většinou v závislosti na absolvovaném vzdělání. Do oborově definovaných zákopů se pevně usazujeme už ve fázi středoškolského (lesníci), ale i vysokoškolského vzdělávání. Jako absolvent obou fakult, přírodovědecké i lesnické, mohu s klidným svědomím říci, že problém nespočívá v nějaké výlučnosti oboru, kterou jedinec neověnčený příslušným titulem nemá šanci plně nahlédnout. Právým dů-

vodem je neochota komunikovat mimo svůj zdánlivě jedinečný obor. Těm, kdo to přesto dokážou, nechtějí utěchou je moje uznání.

NÁVRHY NA ZLEPŠENÍ

Platí to pro ochranu přírody i pro vědu – hlavní rezervy vidím v komunikaci s veřejností. Oba tyto obory lidské činnosti mají společně dva aspekty: velmi nezřetelnou a obvykle pozvolnou návratnost vložených prostředků a silný veřejný zájem předpokládající tok financí z daní (hlavně pokud se týká výzkumu mimo průmyslové využití). Takhle je tomu aspoň u nás, jinde ve světě může být rozhodující podíl soukromých prostředků. Význam komunikace zřetelně osvětluje, proč by společnost měla vědu a ochranu přírody financovat, je myslím evidentní. Poznámka na okraj, v návaznosti na druhou otázku – z veřejných zdrojů je formou dotací podporováno i zemědělství a lesnictví k tomu nemá daleko. Důležitost komunikace s veřejností třeba náš státní lesní podnik dobře chápe a výborně prakticky aplikuje.

Oba obory mají v komunikaci navenek značné rezervy. A zřejmě to platí i mezi nimi navzájem. Důvody jsou do značné míry praktické – ochrana přírody nemá čas sdělovat do detailu vědcům, že tady by potřebovala vyřešit nějaký problém, nebo snad aby přicházela přímo s připravenými podklady. Vědci se zas honí za impakto- vými body a vědecká soutěž je hodně podobná vrcholovému sportu, pouze s tou výjimkou, že tělo se při tom neničí úrazy, ale až po řadě let sezení u počítače. Na komunikaci s ochranou přírody nezbývá moc času, spíše se vyjasňují základní koncepty. V těch věda z principu své činnosti posouvá poznání dopředu (viz k otázce 1); za vědeckou avantgardou jde s několikaletým zpožděním odvážnější část ochrany přírody a teprve kdesi vzadu, se zpožděním desítek a možná i stovek let, se belhá praktické hospodaření. Je to částečně logické, protože každý obor má svou přirozenou dynamiku. Intenzivní otevřená komunikace by však dané handicap mohla zmírnit, pokud ne přímo odstranit.

Protože jako vědci zabývající se přírodou chceme péči o ni pomoci, velmi bychom uvítali systematictější a kvalifikovanější tok informací, návrhů a požadavků z protějšího břehu. Upřímná snaha nepochybně existuje a nejednou jsem se setkal ze strany ochrany přírody s podnětnými impulsy. Pokud

však šlo o významnější příležitosti ke spolupráci, byly úkoly zadány často poněkud vágně, koordinovány velmi chabě (možná někdy i chaoticky) a výstupy přechasto vyzněly do ztracena. V důsledku toho se už bohužel stavím velmi skepticky k případné spolupráci na důležitých, řekněme strategických projektech, které bychom mohli jako vědci pro ochranu přírody zajišťovat. Finance to bohužel nevyváží, cennější je totiž čas, který bychom jinak mohli věnovat impaktové vědě. To budiž nenápadnou, patrně v důsledku ignorovanou, poznámkou o příčinách slabého propojení vědy a ochrany přírody – oborů z větší části závislých na veřejném financování.

V rámci případné strategické komunikace, která by se neodehrávala jen prostřednictvím literatury staré třicet a více let (což je pro vědu téměř pravěk, pro ochranu přírody někdy stále ještě moderna), bych si dovolil závěrečnou poznámku o tom, co konkrétně by mohlo být v ochraně přírody jinak. Jsem přesvědčen, že soustředění na péči o chráněná území a chráněné druhy je sice důležité, ale že to rozhodně nestačí. Ochrana přírody by měla být aktivní i mimo svých „dvacet procent“ území, které má nějaký ochranný status. Většinou vícenásobný, budiž. Všechno máme hezky pod kontrolou, druhy jsou zmapovány, biotopy popsány a rovněž zmapovány, jejich ohrožení známo, expertně posouzeno. Byrokrat je spokojen, ohrožené druhy stále mizí. Činí tak patrně proto, že se mění celá krajina, včetně většiny území bez ochranného statusu, a tedy čím dál více v nepříznivém stavu. Ekologie nás učí, že i aktuálně neobsazená stanoviště mají velký vliv na dlouhodobé přežívání druhů. Za největší výzvu ochrany přírody a krajiny nejen v České republice proto považuji, jak co neefektivněji využít většinu plochy – právě tu nacházející se mimo chráněná území.

OD DAT KE KRAJINĚ A ZASE ZPÁTKY

TOMÁŠ HERBEN

prof. RNDr. TOMÁŠ HERBEN, CSc.
Pracuje na Přírodovědecké fakultě UK (kde také přednáší) a v Botanickém ústavu AV ČR. Zabývá se zejména ekologií rostlinných populací a společenstev, zejména interakcemi mezi rostlinami nad zemí i pod zemí, diverzitou trávníků a ekologickým významem klonality u rostlin.

Pohled na ochranu přírody zvenku je obtížný, protože svým způsobem všichni, kteří pracujeme na něčem, co s ochranou přírody (v tom zavedeném smyslu, tj. instituce a lidé v nich pracující – což samozřejmě není totéž) souvisí, nejsme úplně schopni nezaujatého pohledu. Nicméně když to přeče jen člověk zkouší, z pozice člověka působícího na univerzitě, napadnou mě tři věci, které jakkoliv nejsou souřadné ani přístupem, ani významem, prostě vytanou na mysl jako první. Ochrana přírody jako instituce, která spravuje velké množství dat o stavu a změnách naší přírody, jako místo, kde pracuje nezanedbatelná část našich absolventů, a nakonec jako instituce, která v posledku zodpovídá za stav naší přírody a krajiny.

Pro mě jako pro badatele je mimořádně zajímavé, že různé orgány ochrany přírody mají velké množství často unikátních dat. Mám na mysli data z inventarizačních průzkumů nebo managementových zásahů, a to nejen floristická data, ale i data z vegetačních zápisů, různá netriviální kvalitativní pozorování atd. To je prostě zlatý důl pro znalost naší přírody. Dobře to ilustruje příklad náleзовé databáze, kde systematické srovnání s ostatními daty o rozšíření existujícími v ČR (teď mám na mysli rostliny), ukazuje, že vskutku jde o význačný zdroj informací, minimálně srovnatelně důležitý jako ostatní velké databáze o rozšíření rostlin. Nicméně člověk tuší, že NDOP je jen část dat, která AOPK ČR spravuje; ten zbytek se od ní liší právě tím, že – pokud moje skrovné informace říkají – nejsou vždycky srovnatelně dostupná. Rád bych věděl (ptal jsem se, ale ne systematicky), jak to vypadá s daty dalších typů, která nejsou jednoduše přeložitelná do údajů typu „výskyt druhu na lokalitě“. Možná jich není tolik, jak si představuju; možná jsou už součástí databází typu ČNFD; možná jsou takové povahy, že jejich formalizace a agregované použití prostě není snadno možné. Nicméně ať tak či tak, tuším, že zde existují ještě zdroje, které mohou ke střeoevropské přírodě, a zejména jejím změnám v čase, říct hodně, a možná ještě tak neučinily.

S tím souvisí druhá věc. Ochrana přírody činí v současné době velké množství managementových opatření různého druhu, jako pastva, seč, vyřezávání křovin nebo invazních druhů, a podobně. To jsou v zásadě úžasné ekologické experimenty. Ne že bychom principiálně netušili, jaký vliv na vegetaci má třeba seč; víme to ale především v obecné rovině. Mít experiment testující vliv seče na padesáti různých místech České republiky lišících se nadmořskou výškou, vodním a živinovým režimem a historií (a neřkuli tyto parametry znát), je pro rostlinného ekologa věc z říše snů a zcela nad možnosti běžně podávaného badatelského projektu. A přitom na AOPK se v nějaké podobě takovéto pokusy běžně konají. Obávám se ale, že řada z nich se děje, opatrně řečeno, ne zcela standardním experimentálním designem, třeba bez patřičné kontroly nebo bez zohlednění nějakých komplikujících faktorů. Taky záznam stavu ekosystému před a po zásahu možná není nejúplnější, pokud vůbec v nějaké systematictější podobě existuje. Ať tak či onak, cítím tady ohromný potenciál; ne že bych si myslel, že ode dneška všechny managementové zásahy musí probíhat pod striktní aplikací učebnicových zásad, abychom dosáhli dat z říše snů, ale určitá synergie by určitě nebyla na škodu. Mimo jiné i proto, že i zadavatel chce nakonec vědět, jaký vliv jeho zásah měl, a to se bez dobré kontroly a dobrého záznamu stavu systému před a po zásahu těžko pozná. Zdá se mi, že na obou stranách (ve výzkumných pracovištích a na univerzitách na jedné straně, a v ochraně přírody na straně druhé) sídlí dojem, že existuje „cosi“, co by měla udělat ta druhá strana: ochrana přírody volá po studentech, kteří by báдали nad tím či oním zásahem, protože to sama nestihá, zatímco pracovníci na univerzitách si říkají, proboha, proč oni si k tomu nesbírají nějaká jednoduchá fytoecologická data...

Tím se ocitáme u bodu dva. Ochrana přírody je místo, kde nachází svou práci nezanedbatelná část našich absolventů. Tím jsme trvale v kontaktu, nejen tak, že s absolventy člověk občas mluví a dozvídá se to či ono, nebo nachází snazší cestu

k nějakým společným projektům, ale taky tak, že (nevyslovená, ale existující) poptávka po určitém typu absolventů formuje jejich kurikulum a výsledný absolventský profil. Nevím, co si personální ředitelé na ochraně přírody vysnili za absolventy, ale já za sebe bych považoval za důležité dvě základní věci. Jednak dobrý absolvent musí na vlastní kůži přijít do kontaktu s tím, jak vzniká vědecké poznání, a vědět, co je v něm jisté a co nejisté, a zejména jak s tou nejistotou zacházet. To je klíčové pro poučenou interpretaci jakýchkoliv dalších poznatků, které se mu jako pracovníkovi OP dostanou do ruky. To je tím důležitější, že za posledních dejme tomu padesát let se biologie a ekologie hodně posunuly od *natural history* ke kvantitativní vědě, jejíž výsledky jsou hůř dostupné a někdy i srozumitelné. Druhá věc je ta, že dobrý absolvent nesmí zapomínat ani na *natural history*. Důvěrná znalost přírodních a přírodních procesů je, jak všeobecně známo (ale málo respektováno), nezbytná pro to, aby člověk nerozhodoval ve vzduchoprázdnu vědeckých faktů a kanceláře bez znalosti kontextu. Je ostatně nezbytná pro to, aby shora zmiňovaná unikátní data na AOPK byl někdo schopen nejen analyzovat, ale i sbírat. Je zřejmé, že skloubit tyto věci je pro vyučující obtížné, a to nejen kvůli rozmanitému naturelu lidí přicházejících na ekologickou biologii, nicméně to je úkol pro vyučující. Od AOPK bych v téhle souvislosti čekal jednak občasnou artikulaci onoho snu personálních ředitelů, ale také poskytnutí dostatečného prostoru pro jejich pracovníky v tom, aby svoje znalosti rozvíjeli v obou shora zmíněných směrech. Tak možná taky dostanou víc prostoru (a času!), aby pracovali s daty, které ochrana přírody má,

a líp zakládali a vyhodnocovali všechny managementové pokusy.

Nakonec, ochrana přírody je – nebo by měla být – zodpovědná za stav naší přírody a krajiny. Stav přírody a krajiny je něco, co zásadním způsobem ovlivňuje naši budoucnost; teď nemyslím různé uhlíkové aktivity, ale hlavně stav půdy, vody a biodiverzity, které budou dlouhodobě ovlivňovat nejen kvalitu, ale i prostou možnost života ve středoevropském prostoru. Před třemi dekadami byl za hlavní problém pro ekosystémy a společenstva považován průmysl a průmyslové znečištění, zejména z elektráren a chemiček; dnes je čím dál tím víc zřejmé, že hlavním problémem je zemědělství. Zatímco při regulaci průmyslového znečištění hrála a hraje velkou roli legislativa, často motivovaná evropským právem, u zemědělství to funguje často spíš obráceně. Stav eroze půdy, ekosystémových služeb poskytovaných biotou, ať už edafonem, hmyzími predátory nebo opylovači, je zásadním způsobem ohrožen katastrofálním způsobem hospodaření na polích, který není dostatečně držen v mezích ani legislativními opatřeními, ale ani zájmy majitelů zemědělské půdy.

Nechci ani v nejmenším tvrdit, že toto je stav, který by pracovníkům OP nějak unikal v jejich domnělém zahledění na drobné flíčky území, které mají pod svou správou. Nicméně možnosti jejich akce jsou zásadně omezeny legislativním rámcem, ve kterém působí. Proto je klíčové, aby se tento rámeček změnil. Drásavé rozdělení české přírody na část chráněnou, část sídelní a – zdaleka největší – část volně ponechanou na destrukci zemědělstvím je věc, která – ač zřejmě bystrým pozorovatelům již v sedmdesátých letech – je natolik určující, že je

třeba na ni pořád poukazovat a snažit se tohle rozdělení překročit. Tady je potřeba "think big"; a to se mi zdá, že ochraně přírody někdy schází, a to jak v pojmenování cílů, tak i v jejich komunikaci navenek.

Pro změny v tomto směru je totiž nakonec klíčová podpora veřejnosti. To je ostatně dobře vidět na zlomu, kterým nyní prochází veřejné vnímání uhlíkové ekonomie a stavu klimatu, kdy najednou začínají být možné věci ještě před pár lety nemyslitelné. Bohužel veřejné vnímání změn v krajině a destruktivního vlivu zemědělství tento obrat ještě čeká. Je to samozřejmě důsledkem toho, že produkční část přírody je do značné míry skryta pohledům veřejnosti, protože mezi pole už jsme dávno přestali chodit (co bychom tam taky hledali...), ale CO₂ v atmosféře není vidět taky, a přesto je nyní středem pozornosti. Proto je třeba stav naší krajiny a chabé možnosti ochrany přírody neustále tematizovat a všemi možnými cestami svým způsobem bít na poplach. To je, řekl bych, slabina nejen stávající ochrany přírody, ale i širší obce lidí pohybujeících se na pomezí ekologie, environmentalistiky a ochrany přírody (i když existují důležité výjimky, za něž jsem velmi povděčen, ale pořád to jsou spíš výjimky). Věřím ale, že k obratu dojde, a je na nás všech, abychom k tomu nějak s chladnou hlavou přispěli. Zejména abychom místo usilovné práce na věcech, které sice spěchají, ale dlouhodobě zas tolik důležité nejsou, se chvilku zastavili a začali víc přemýšlet o souvislostech a věcech, které skutečně dlouhodobě důležité jsou, a následně konali.

OCHRANA PŘÍRODY OČIMA OCHRÁNCE KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

MARTIN HORÁČEK

Doc. PhDr. MARTIN HORÁČEK, Ph.D. Historik a teoretik architektury, přednáší dějiny architektury a památkovou péči na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a na Fakultě architektury v Brně. Je členem Českého národního komitétu ICOMOS (Mezinárodní rady památek a sídel), tří mezinárodních vědeckých výborů ICOMOS a skupiny Culture Nature Journey, propojující ochranu kulturního dědictví s ochranou přírody v agendě ICOMOS a IUCN (Mezinárodní svaz ochrany přírody).

ŽIVÁ PLANETA JAKO SPOLEČNÝ CÍL PAMÁTKOVÉ PÉČE A OCHRANY PŘÍRODY?

Čtenáři necht' vnímají mé odpovědi jako jeden z možných pohledů památkové péče, a to její akademické, univerzitní větve, která na jednu stranu připravuje odborníky do praxe pro „práci drobnou“, na stranu druhou má privilegium i povinnost vykládat obor v souřadnicích „velkého obrazu“ člověka ve světě. O spolupráci „památkářů“ s „ochranáři“ (jak to čeština nebo němčina umí rozlišit) se přinejmenším v první jmenované skupině přemýšlí docela často, rozhodně častěji, než by se dalo vyvodit z každodenní reality řešení konkrétních problémů v terénu. V českém kontextu pro to v posledních dekádách představovala ideální podnět reflexe rozdělení oborové agendy, dříve sdružené, mezi dvě různá ministerstva (srovnej Čtvrt století památek ve svobodné společnosti: Bilanční anketa mezi osobnostmi památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXV, 2015, č. 1, s. 3–32, online [zde](#)). Záleží na měřítku zaostření hledáčku: restaurování dobové polychromie středověké dřevěné sochy vyžaduje

speciální znalosti a dovednosti, které se nepotkávají se znalostmi a dovednostmi ornitologa usilujícího o obnovu sokolí populace decimované pytláčením nebo chemikáliemi v potravním řetězci. Odstoupíme-li však dostatečně daleko od jednotlivých případů, vidíme vlastně totéž: „dědictví“ a úsilí o jeho „konzervaci“ (v angličtině, jak známo, se pojmy „heritage“ a „conservation“ bez přívlastku použijí jak pro středověkou sochu, tak pro poletujícího sokola nebo třeba obyčej pleťení velikonoční pomlázky). Je mi sympatický jazyk *Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví*, který prvky množiny dědictví vybírá z myriád jevů na základě hodnoty, na jejímž zachování záleží a k němuž cílí ochrana a péče. Ještě sympatičtější je mi jazyk některých odborníků, kteří chápou „život“ jako obecnou kvalitu univerza, projevující se v různém stupni v jeho jednotlivých částech nebo dějích, ať už je jejich podstata biologická, či nikoli. Z těch, kdo ve svých úvahách vyšli z poznání architektonické tvorby, bych vyzdvihl Christophera Alexandera a Nikose Salingarose, jejichž klíčové knihy jsou nebo brzy budou dostupné

Obr. 1, 2. Fraktální hierarchie vs. geometrická jednoduchost: Londýn, City – katedrála sv. Pavla vs. mrakodrap 20 Fenchurch Street. Foto Martin Horáček

Obr. 3, 4. Diverzita vs. monokultura: Balatonský národní park vs. makové pole na Moravě. Foto Martin Horáček

v českých vydáních (Nikos A. Salingaros, *Sjednocená teorie architektury: Forma, jazyk, komplexita*, Brno 2017; Christopher Alexander, *Podstata řádu 1: Fenomén života*, Brno 2020 – v tisku). Aplikováno v ochranné rozpravě, takové stanovisko říká, že to hlavní, o co by „konzervátorům“ mělo jít, je podpora života. Běžná mluva vycházející z intuice a praxe to pěkně odráží. Udržíme lidové zvyky, aby „venkov zůstal živý“; rmoutí nás „odumírající ekosystémy“; fascinuje nás „život historických center“ měst oproti „mrtvým moderním předměstím“. Přitom je zřejmé, že pouhá kvantita nepředstavuje kvalifikační kritérium: v klecovém slepičím velkochovu se vyskytují tisíce biologických organismů a jeho zabezpečení vyžaduje docela náročné technologické operace, pochybují však, že by se našel ochranář nebo památkář, jenž by chtěl toto prostředí zachovat jako ukázkou ekosystému nebo pamětihodný dokument zemědělské kultury.

Platné právní předpisy se při popisu

dědictví a jeho hodnot z důvodu jakési předběžné opatrnosti vyhýbají tomu, co by člověku ve skutečnosti hodně pomohlo záležitost vyjasnit, totiž srovnání (akcep-

Obr. 5. Harmonie kultury a přírody: Lednice, zámecký park. Foto Martin Horáček

tovaného nebo potenciálního) „dědictví“ s „ne-dědictvím“. Pokud to zkusíme, uvědomíme si, že nutkání chránit vyvolávají spíše fenomény fraktálně strukturované než geometricky jednoduché (viz obr. 1, 2), komplexní a přítom (biologicky, kulturně, slohově) diverzifikované spíše než monokulturní či monotónní (viz obr. 3, 4), uspořádané spíše než chaotické, udržitelné spíše než pomíjivé a spíše takové, jež reprezentují vitalitu v tradičním pojetí než mechanizovaný život spojený se strojovým pojetím světa. „Dědictví“ je naplněno humanistickým a biocentrickým ideálem, chrání se harmonické (eko)systémy a doklady harmonického vztahu člověka k prostředí (viz obr. 5). Zcela výjimečně se chrání doklady narušení harmonie, a to nikoli pro inspiraci, nýbrž coby memento (například koncentrační tábor v Osvětimi).

Také aktivity, jež zahrnujeme pod výměr „konzervace“ nebo „péče o dědictví“, mají strukturálně příbuznou povahu v obou liniích, přírodní i kulturní. Vždy jde o individualizovanou činnost tradičního typu, relativně malého rozsahu a s velkým podílem specializované práce, kde je primárním cílem prospěch objektu (viz obr. 6, 7). Naopak „ne-péče“ (tzn. ostatní aktivity, dominantní zejména v nechráněných částech světa) značí zpravidla mechanizované činnosti velkého rozsahu, spojené se sériovou produkcí a motivované primárně prospěchem jednajícího subjektu (viz obr. 8).

Ochránce přírody a ochránce památek spojuje pečovatelský vztah ke světu. Pojmy „dědictví“ a „konzervace“, jakkoli jinak

Obr. 6, 7. Péče o dědictví: rezervace aligátora Čínského v deltě řeky Yangtze (Dongtan Wetland Park) a obnova maleb v Městském paláci v Džajpuru v Indii. Foto Martin Horáček

užitečné a výstižné, v určitém ohledu vyvolávají nepatřičně muzeální představu věci – jakože gotický kostel, kovotepectví, lužní les nebo nosorožec sumaterský představují dokumenty z minulých dob, které „se mají“ chránit, abychom se dozvěděli něco zajímavého o tom, jak to „tenkrát“ bylo. Domnívám se, že ochranářský postoj má niternější založení, vycházející z osobního situování ve světě. Je snadnější toto situování vnímat pocitově než exaktně popsat slovy. „Konzervujeme“ svět – celý svět, ne jeho ohraničené výseky – jako společný domov, který byl stvořen / se vyvinul správně a vyžaduje spíš údržbu než radikální změny; jeho vědecké poznání nám umožní pečovat o něj lépe a odpovědněji, v zastoupení a ve prospěch těch, kdo na našich rozhodnutích závisí (děti, nosorožci sumaterští), a z úcty k těm, kdo se o jeho podobu zasloužili (Bůh, předchozí generace šikovných lidí). V tomto étosu vidím základ synergie ochrany přírody a ochrany kulturního dědictví hmotného i nehmotného.

NEDOSTATKY SOUČASNÉ PRAXE PÉČE O PŘÍRODU (V ČESKU)

Nerozumím tomu, proč ve státě, kde je dlouhodobě stabilizovaný počet obyvatel a existuje poměrně silná právní podpora ochrany přírody (včetně ochrany tzv. krajinného rázu), denně ustoupí několik hektarů zemědělské půdy zástavbě, která je z valné většiny problematická funkčně (v nejširším slova smyslu) i esteticky. Nero-

zumím tomu, proč veřejná správa nereaguje rychle a efektivně v případech očividných problémů, nadto takových, kde se ekonomická a ekologická kritéria nedostávají do sporu a kde nechybí též výrazná voličská podpora – mám na mysli třeba zadržování vody v krajině nebo úbytek biodiverzity. Nerozumím tomu, proč někdo místo toho sbírá body pomocí návrhů na omezení bezzásahových zón v chráněných územích, beztak malých, anebo staví ochranu těchto území do protikladu s životní úrovní jejich obyvatel. Nerozumím tomu, proč jsou důležité dopravní tepny trasovány přes chrá-

něná území (dálnice D8), třebaže se nabízí snadnější a levnější varianty (když už by v argumentaci nestačila samotná ochrana přírody). Nerozumím také tomu, proč je Strana zelených téměř neviditelná v regionech, jejichž obyvatelé mají prokazatelné zdravotní potíže v důsledku znečištěného životního prostředí.

Nevím ale, komu by se zmíněné nedostatky měly klást za vinu: „ochrana přírody“, „stát“, „strana“ apod. jsou abstraktní entity, které fakticky nenesou žádnou odpovědnost – tu mají jednotliví lidé. To nejdůležitější, čemu vlastně v dané souvislosti nerozumím, je skutečnost, že ve společnosti, kde ekologická výchova docela svědomitě prorůstá základním i středním školním vzděláváním, nepanuje automatická a jednoznačná shoda na prioritě ochrany životního prostředí v politickém programu, a to ve vládní i nevládní sféře. Kdy se z jedince, který jako dítě rád sype ptáčkům zrní do krmítka, třídí papírové obaly od plechových a fascinovaně sleduje naučné filmy o gorilách v Ugandě, stane „moderní“ dodavatel-odběratel-budovatel? Co se v kritickém období vypnulo a sepnulo v hlavě dnešního ředitele kuřecího velkochovu nebo investora ski resortu v panenských horách?

CO BY PROSPĚLO DOBRÉ VĚCI

Osvěty a celoživotní výchovy k šetrnému vztahu ke světu nebude nikdy dost. Toto úsilí je třeba koordinovat celosvětově a je třeba se učit od nejlepších; Evropská unie a zaběhnuté mezinárodní odborné

Obr. 8. Zásahy v nechráněných územích: Palm Island, Dubaj. Foto Martin Horáček

Obr. 9. Vzpomínka, nebo inspirace? Udržitelné zemědělství a regulovaná výstavba – Diyarbakir, Turecko, břehy řeky Tigris. Foto Martin Horáček

organizace (WWF, IUCN) k tomu nabízejí velmi vhodnou platformu. Vrátime-li se k první otázce, tedy k očekávaným synergiím ochrany kulturního dědictví a ochrany přírody, nebránil bych se úvahám o těsnější institucionální spolupráci, jež by v důsledku mohla vést k posílení obecného ochrannářského zájmu v politické rozpravě. V anglo-americkém prostředí to tak tradičně funguje; domácí zkušenost sice na jednu stranu vedla k rozdělení obou linií v devadesátých letech 20. století, na druhou stranu však právě vytěžila maximum ze sjednocení sil zhruba o sto let dříve, kdy byla úřední a právní základna slabounká a záleželo na občanských iniciativách zdola. Tzv. hnutí za ochranu domoviny představovalo mimořádnou sílu v celé střední Evropě

a může být trvale inspirativní přirozeným prolnutím ochrannářství a zvelebování, zájmu o přírodu a zájmu o kulturu, ideového tradicionalismu i modernismu, zacílením celostním, nikoli výběrovým, stejně jako propojením amatérů s profesionály a aktivistů s politiky, nezřídka vrcholnými. Jakkoli to idealisté neradi slyší, je třeba naučit se promlouvat jazykem mezinárodního kapitálu, aby jeho kapitáni nehleděli na ochránáře jako na exoty: ve výše citované anketě o památkové péči jsem napsal, že „tradiční kultivovaný vzhled evropské krajiny, resp. výhled z oken, je komoditou, jejíž hodnota (i peněžní cena) bude vzrůstat“. Tento styl rozpravy, pokud by byl dobře moderován a zdůrazňoval „zdraví“, „well-being“ apod., by mohl vést dokonce

Obr. 10. Backup: přímorožec arabský, ZOO Hodonín, v přírodě vyhuben 1972. Foto Martin Horáček

k rozšíření chráněných území a zpřísnění ochrannářských omezení jak v zastavěné, tak nezastavěné krajině. Kulturní autority se v posledních letech snaží ukázat, že soužití pokroku s regulacemi je možné a ověřené – viz *Doporučení UNESCO k historické městské krajině* (HUL) z roku 2011 anebo vyhlášení *Venkovských krajin* za téma ICOS pro rok 2019 (viz obr. 9).

Nejzávažnější problém je ovšem nejcitlivější, a proto prakticky neřešený – přelidnění planety. Při populačním nárůstu zhruba 80 milionů lidí ročně zkrátka pro různé typy dědictví nezbude na Zemi místo. S tímto zřetelem je nezbytné promýšlet a vyvíjet různé zálohovací nástroje – archivy, genové banky, filmy, skeny a modely, ale třeba též zoologické a botanické zahrady. Česko v tomto vykazuje nemalé zásluhy mezinárodního významu, ať už jde o dokumentaci památek iráckého Mosulu, poničených islámskými sektáři, nebo třeba o odchov vzácných antilop v zoologických zahradách (viz obr. 10). Přelidnění se z české perspektivy jeví pochopitelně jinak než z perspektivy indické; pokud tu však zaznávají různá doporučení zvýšení porodnosti domácího obyvatelstva nebo přísunu migrantů, ať už z lidumilství, nebo kvůli sycení důchodového systému, bylo by myslím oprávněné kontrovat zvážením možnosti využití případného „volného místa“ v ekosystému ve prospěch posílení populace stehlika obecného, rýsa ostrovida anebo celých přírodních společenstev.

Ochrana přírody má v Česku dlouhou a solidní tradici, vyspělé vědecké zázemí, slušně nastavený právní rámec a širokou podporu obyvatelstva – o které si památkáři myslí, že je úhrnem vyšší a méně vágní než podpora ochrany památek. Příběh ochrany přírody je naplněn výhrami, stejně jako prohrami. K tomu, aby počet těch druhých nepřesáhl únosnou míru, potřebuje, podobně jako ochrana kulturního dědictví, průběžně aktualizovat dobové a lokální důrazy a odborné poznání, jakož i doplňovat dobrou vůli a optimismus. Přeji časopisu *Fórum ochrany přírody* čtenáře, kteří v něm vše, co bylo právě vyjmenováno, naleznou.

HLEDEJME SPOLEČNOU CESTU

JIŘÍ JANOTA

Ing. JANOTA JIŘÍ
Od roku 2015 předseda ČMMJ, z.s.,
v letech 2009 - 2014 ředitel státního
podniku VLS ČR, s.p.

Myslivost je definována dle Zákona č. 449/2001 Sb. jako cit.: „Soubor činností prováděných v přírodě ve vztahu k volně žijící zvěři jako součásti ekosystému...“ Zachování odpovídajícího biotopu pro život zvěře a odpovědná péče o zvěř je jednou

všech je zachovat toto prostředí pro budoucí generace.

Úkolem myslivců je udržovat rovnováhu mezi stavy spárkaté zvěře a prostředím. Naplňování této povinnosti dnes nelze dosáhnout jinou cestou než odpovědným lovem,

Snímek instalace kachní budky – HS Čelákovice. Foto JUDr. Jan Barták

z hlavních činností ČMMJ. V tomto spatřuji synergii s ostatními nevládními organizacemi, které se ochraně přírody věnují.

Portfolio činností zájmových organizací ochrany přírody je samozřejmě významnější a rozsáhlejší, nicméně při ochraně biotopu zvěře a ochraně zvěře samé máme mnoho společného. Jde o zachování odpovídajícího přírodního prostředí pro veškerá společenstva, která toto prostředí využívají ke své existenci. Nedílnou povinností nás

který se však stále významněji dostává do podvědomí lidí jako činnost neetická, a tím pro část společnosti neakceptovatelná. Je potřeba si položit otázku, kdo zajistí regulaci zvěře pro společnost, když ne myslivci? Vzhledem k tomu, že dnes žijeme v kulturní, silně urbanizované krajině přetvořené člověkem, nelze předpokládat, že regulaci zvýšených stavů spárkaté zvěře nám zajistí pouze velké šelmy. Ty mohou být v každém případě pouze nápomocny.

Snímky sázení stromků. Foto Kamila Zahradník LDVI

Snímky záchrana srnčat. Foto PhDr. Pavla Josefina Benettova, Ph.D.

Myslivcům je podsouváno, že usilují o odlov těchto šelem z důvodu jejich myslivce-kého vyžití. Není to pravda, ČMMJ usiluje o vytvoření odpovědných plánů péče pro jednotlivé druhy zvláště chráněných živočichů, které jednoznačně stanoví podmínky a pravidla soužití těchto zvláště chráněných živočichů s přihlédnutím k ostatním potřebám společnosti. Problémem je, že dodnes nejsou plány stanoveny pro některé zvláště chráněné živočichy, a z toho pramení řada dnešních konfliktů.

Žijeme v době moderních informačních technologií a dokážeme přenášet informace závratnou rychlostí. Média se předhánějí, kdo první přinese zaručenou informaci

o tom, či onom. Současně jsou veřejnosti podsouvány „zaručené informace“, jenom aby došlo ke zviditelnění daného problému. Nikomu dnes neprospívá se tímto způsobem prezentovat a navzájem atakovat. Je nejvyšší čas opravdu zasednout ke stolu, začít věcně komunikovat, a především argumentaci založit na doložitelných, vědecky podložených informacích. Jsem přesvědčen, že nám jde o společnou věc, a tou je zachování odpovídajícího životního prostředí nejen pro zvěř, ale pro všechny druhy společenstev, která v tomto prostředí existují.

Máme dnes zcela zásadní společné problémy. Lokálně přemnožené stavy spárkaté

zvěře, mizející drobnou zvěř z krajiny, dramatický úbytek jednotlivých druhů ptactva a mnoha dalších druhů živočichů. Problémem posledních desetiletí se stalo mnohde neodpovědné hospodaření v krajině, jehož důsledky mohou být pro krajinu zcela fatální. Je opravdu nejvyšší čas, abychom se společně snažili tuto situaci zvrátit.

ČMMJ společně s Českou ornitologickou společností předala ministru zemědělství petici pod názvem „Vraťme život do krajiny“, která poukazuje na nevhodné hospodaření v krajině. Myslím si, že jde o krok správným směrem. Jsme připraveni i v budoucnu spolupracovat s organizacemi zabývajícími se ochranou přírody na obdobných projektech, které uchopí ochranu přírody rozumným způsobem.

Mrzí mě, že ze strany organizací ochrany přírody není větší tlak na odpovědné instituce při ochraně přírody a krajiny mimo území se zvýšeným zájmem ochrany přírody. AOPK ČR a ministerstvo životního prostředí prioritně řeší ochranu ve většině těchto území. To, že mizí koroptev, zajíc, divoký bažant a množství dalšího ptactva z běžné krajiny, trápí možná pouze myslivce a ornitology. Zde vidím jednu z možností, kde můžeme společně přispět k nápravě. Občas dochází k situacím, které neprospívají vzájemné spolupráci. Klasickým příkladem jsou ojedinělé nálezy zastřelených chráněných dravců a chráněných živočichů. ČMMJ se vůči zabíjení dravců a také k předkládání otrávených návnad jednoznačně vymezila. Jde o odsouzení-hodná provinění jedinců. Vše je v lidech. Nejde o selhání systému, ale konkrétního člověka. My můžeme pouze preventivně na tento problém upozorňovat a v případě zjištěného porušení zákona hledat odpovědného viníka. Věřím, že těchto prohřešků bude v budoucích letech ubývat.

ČMMJ je připravena konstruktivně jednat se všemi organizacemi, které se podílejí na ochraně přírody a krajiny. Ne vždy musí dojít ke shodě, jelikož představy prováděného způsobu ochrany se mohou mnohdy lišit. Pokusme se ale najít společná témata, která pomohou k uchování odpovídajícího přírodního prostředí pro další generace. Jsem si vědom, že to bude někdy cesta složitá, ale ne nereálná.

Snímek instalace napajedla. Foto Dr. Bohumil Vokrčka

BUDUJME SPOLEČNĚ NOVÉ LESNICTVÍ A PĚSTUJME LESY BUDOUCNOSTI

ALEŠ ERBER

Ing. ALEŠ ERBER

Působí jako lesnický poradce, analytik a odborný lesní hospodář a agrolesník. Mj. je členem Výboru pro životního prostředí, venkov a zemědělství zastupitelstva Pardubického kraje a Kůrovcového kalamičního štábu stejného kraje. Aktivně se zapojuje do komplexního řešení negativních dopadů klimatických změn na domácí lesnicko-dřevařský sektor, zemědělství a venkov. Snaží se o propagaci vyššího využití české dřeva z našich lesů v tuzemském průmyslu a ve stavebnictví. Je expertem na adaptaci lesů na klimatickou změnu a na management středního lesa.

SYNERGIE S OP

S ohledem na to, že ochranu přírody vnímám jako přirozenost součást mého hospodaření, který jde v ruku v ruce s cíli ochrany přírody, tak synergií je celá řada. Pokud na problematiku budeme hledět více zpovzdálí, tak společné je rozhodně šetrné hospodaření, ponechávání doupných stromů v porostech a potěžebních zbytků do zetlení, speciální managementy pěstování lesů jako je les střední a nízký vedle lesů světlých s nízkým zakmeněním. Myslím, že bych mohl dál a dál pokračovat. Jde o to nehledět na požadavky přírody z podstaty omezování vlastníka lesa nebo správce, ale spíše o přesvědčení zmíněných subjektů, že takto chtějí hospodařit a podpořit tím biodiverzitu, rovnováhu ekosystémů, a s tím i zvýšit rezistenci lesního ekosystému jako celku zaručující vyšší jistotu produkce. Pokud v hospodaření budou sami od sebe takto přistupovat, tak žádná omezení či ekonomická ztráta nevzniká.

KORELACE S OP

S ohledem toho, že mé motto je: „Nejvyšší cíle každé podnikatelské činnosti musí vždy stát na ekologické a sociální stabilitě. Pouze ta zajišťuje trvalou udržitelnost prostředí, možnost rozvoje a ekonomickou prosperitu,“ tak ochranu přírody mám v krvi. Důkazem toho je, že se snažím hospodařit maximálně šetrně. Pasečné způsoby pěstování lesů využívám jen v nejnútnejších případech a také se dlouhodobě zabývám středním a nízkým lesem nebo pěstováním domácích málo častých dřevin, jako je třešeň ptačí, jeřáb břek apod. Na ně se váže řada druhů brouků a hmyzu, přičemž jejich dřevo je vysoce ceněno. Samozřejmě ponechávání doupných stromů, potěžebních zbytků je pro mne zcela přirozené. Mnohými kolegy je řada obdobných požadavků OP vnímána jako ekonomická újma, jak jsem již naznačil. Osobně je nevnímám

s takovým omezením, pokud jsou nastavena v rozumné míře. OP mám prostě nastavenou trošku jinak. Vysvětlím strategii. Já určitý přístup k lesnímu hospodaření vyžadující OP po lesnících vidím spíše jako výhodu v mém hospodaření, protože vím, jak ho v rámci hospodaření pozitivně využít v rámci marketingu v prospěch můj nebo vlastníka lesa. No ta bene, když by to byl les pod nějakým stupněm ochrany přírody. Společnost totiž ekologické či environmentální přístupy vnímá pozitivně a na to se váže celý řetězec potenciálních příjmů z mimoprodukčních funkcí lesa. Musí se to podle mne umět skloubit. Myslím, že takovým dobrým příkladem jsou Městské lesy Hradec Králové, kde se snaží diverzifikovat příjem z lesního hospodářství, hospodařit stále více šetrněji, spolupracovat s vědeckými institucemi, a to dává velké možnosti rozvíjet biodiverzitu a naplňování cílů OP.

PRAKTICKÉ PROBLÉMY V SOUVISLOSTI S OP

Problémy? Já žádné nemám. Je ale pravda, že aktuálně nespravuji lesy vlastníkům lesů, kde by byly nějaké požadavky OP vyplývající ze zákona. Ale věřím, že by i tak nebyly, jelikož šetrné hospodaření, podpora biodiverzity a speciální managementy s důrazem na rozvoj fauny a flóry patří k mému stylu hospodaření.

Na současné ochraně přírody mi vadí roztržštěnost odborných názorů různých odborníků, jaký management by měl mít přednost před tím druhým. Ale myslím, že to je v každém oboru a OP není výjimkou. Zastávám názor, že k prosazování toho či onoho managementu je nutné umět dobře argumentovat a jednat slušně. Často chybí ze strany OP určité pochopení pro praktické hospodářské procesy v lesnictví a zajištění či plnění ekonomických závazků vlastníků lesů nebo jejich správců. Když se kácí les, tak holt lítají třísky, vznikají koleje, jsou

občas odřené stromy. To vše patří lesní výrobě, která musí přinášet výnos, aby byla kryta péče a správa lesa. Nicméně vše se dá děla ohleduplněji a šetrněji v souladu s přírodou tak, aby se minimalizovaly negativní dopady na lesní ekosystém a zároveň to vynášelo. Jistě, jde o individuální přístup k lesu ze strany lesníků či spíše lesních těžařů a dělníků. Jsou lesní pracovníci, kteří mají větší vazbu k ochraně lesa, a pak tu jsou ti, kteří ji tolik nemají. Rozhodně si myslím, že těch s ekologickým myšlením je čím dál tím více díky zlepšující se výuce. U dělnických profesí je, či v minulosti byl, problém vyplácení nízkých mezd a v sektoru panovala nejistota práce. Mnoho kvalitních dělníků odešlo do jiných oborů a zřejmě se do lesa již nikdy nevrátí. To se také promítá do kvality práce v lese a zároveň zájmů OP. Ovšem nízké mzdy ve státní správě v rámci OP je také velké téma. Třeba mzdy u některých kolegů pracujících v národních parcích vnímám velice podhodnocené. Mám za to, že problému plyne z nevyřešeného financování národních parků a také to, že stát stále nedostatečně řeší sociální aspekty či roli státu v oblasti životního prostředí jako celku, a to především v NP. Přitom takové oblasti jsou často odlehle a pro standardní rodinný život velmi těžké. Další problém OP ještě vidím v představách

na určité požadavky na specifické formy těžby či managementy vyžadovanými OP. Pro příklad nepůjdu daleko. Opět si vezmu na paškál střední les. Tento tvar potřebuje aktivní management se silnými a intenzivními zásahy, takže může dojít k určitým střetům, nepochopení ze strany lesníků, ochranářů či laické veřejnosti. Nejsem si jist, zda tuto skutečnost si OP uvědomuje. Myslím, že v tomto směru chybí demonstrační příklady dobré praxe OP, které by byly veřejnosti představovány v dobré marketingové formě jako zdárný příklad spolupráce OP, vlastníka lesa a lesnicko-ochranářského managementu, kde se zájmy všech synergicky spojují.

NÁVRHY NA ZLEPŠENÍ

Mám za to, že celá řada střetů mezi lesníky a OP jsou zcela zbytečná. Chápu, že každý bychom chtěli prosadit to své. Ze svých zkušeností vím, že nejen život, ale i péče o les a jeho správa je o určitých kompromisech a dodržování pravidel. Dále si myslím, že určitým střetům chybí vůle jim předejít; tzn., že chybí aktivní komunikace ze strany OP či od lesníků. Ze strany OP občas chybí respektování vlastnických práva a správy lesa, což mnoho lesníků velmi dráždí. U lesníků často postrádám větší ekologické myšlení a pochopení toho,

že někdy méně, je více. Příkladem je kůrovcová kalamita díky všude přítomnému smrku, která obrovsky zatíží vlastníky lesů i státní pokladnici nebo debata o douglase. V diskuzích mi často chybí zájem se vůbec domluvit či alespoň se vzájemně respektovat a chovat se slušně. Vždyť cíl je více méně společný – odolný, druhově pestrý a stabilní lesní ekosystém. Tím více méně myslím to, že představy o takovém lese má každý z nás trochu jiný. Nicméně vytyčené cíle by se mohly sblížovat v této době přírodních změn.

Často však vnímám jak z jedné, tak z druhé strany ostrý až extrémistický dialog a napadání. Jádro problému se však často nachází jinde. Takže si dost často říkám, kdo má zájem, aby tu byly stále neustále nějaké střety a probíraly se marginální či banální záležitosti v mediálním prostředí? Poslední dobou také nabývám dojmu, že pokud není v něčem problém, tak se ho někteří snaží vyvolat. Z toho pramení, že někteří se snaží neustále hledat nějakého svého nepřítele a proti někomu či něčemu bojovat.

Návrh na zlepšení? To si netroufnu říci. Nicméně jsem toho názoru, že pro OP a lesnický sektor se díky rozpadům lesa a ekologické a ekonomické krizi vytváří prostor pro sblížení se, či dokonce debatu v platformě, aby se problémy řešily jako jeden muž. Jedním z takových témat by mohla být přemnožená spárkatá zvěř. V lesnické branži dochází k přibližování se myšlenkám, které OP dlouhodobě prosazuje. Vliv rychlé změny klimatu celý proces k přiklonění se k šetrnějšímu nakládání s lesy urychluje. Je nutné však být trpěliví. Je často zbytečné prosazovat zájmy demonstrací moci a mít představu, že něco půjde hned. Je pak přirozené, že se pak ekologické zájmy těžce aplikují v praxi, samotná OP se haní, čímž ztrácí kredit u odborné i laické veřejnosti. Spíše by se měly vytvořit takové podmínky, aby vlastníci lesů sami od sebe zaváděli požadavky a představy OP, které by přijali jako své vlastní. Nejlepší OP se lesníky vykonává ta, která se zavádí zcela přirozeně. To znamená, že lesníci sami cítí, že to tak je správné pro lesní ekosystém.

Aleš Erber je zachycen při výkladu svých zkušeností s adaptací borových porostů na sucho, jehož výsledky práce zaujaly okolní správce lesů natolik, že je na svých majetcích začínají taktéž aplikovat. Příkladem jsou např. Městské lesy Hradec Králové. Správnost postupů adaptace lokálního ekotypu tzv. týništské borovice prokazují i prozatímní vědecké výsledky. Foto Radek Kalhous, MAFRA

HLEDÁNÍ ROVNOVÁHY

TOMÁŠ POSPÍŠIL

Ing. TOMÁŠ POSPÍŠIL

Od roku 2019 je akademickým pracovníkem na Ústavu lesnické a dřevařské ekonomiky a politiky na Lesnické a dřevařské fakultě MENDELU v Brně. V letech 1998 až 2018 pracoval ve státním podniku Lesy České republiky, kde zastával pozici revírníka, lesního správce, krajského ředitele a ředitele lesního a vodního hospodářství. Zabývá se přírodě blízkým lesnictvím, je členem sdružení Pro Silva Bohemica. Jako ornitolog se věnuje monitoringu a kroužkování ptáků a je členem výboru České společnosti ornitologické.

www.birdphoto.cz

SYNERGIE S OP

První vědomé snahy o ochranu přírodních a krajinných prvků se na našem území objevují již na začátku 19. století. Nejstarším chráněným územím byl na území pevninské Evropy vyhlášen v roce 1838 Žofínský prales a Hojná voda na panství Nové Hradky Jiřím Františkem Augustem Buquoyem. Roku 1858 pak na popud lesníka Josefa Johna založil kníže Jan ze Schwarzenbergu naši dnes asi neznámější rezervaci Boubínský prales. Ve výčtu dalších unikátních území, která lesníci navrhli chránit, by se dalo pokračovat, ale spíše je třeba se zamyslet nad tím, proč tomu tak bylo. Asi není náhodou, že tato a podobné iniciativy přicházely od lidí, kteří byli v bezprostředním denním kontaktu s přírodou kolem sebe, tedy lesníků a osvědčených vlastníků půdy. Právě lesníci byli po zahájení systematického hospodaření v podstatě prvními, kteří spatřovali při své každodenní práci mizející lesní velikány a s nimi i mizející bohatou strukturu prostředí neboli biodiverzitu. Les kolem nich se měnil především na zdroj suroviny, tedy dřevní hmoty a ztrácel svou hodnotu v rozmanitosti. Čím intenzivněji se člověk snažil hospodařit s přírodními zdroji, tím více se vzdaloval přírodě a přirozeným procesům a tím více ztrácel schopnost chápat její přirozené zákonitosti. Tímto postupem jsme se jako společnost dostali do stavu, kdy naše

lesy byly mnohde přeměněny víceméně jen na „továrnu na dříví“, bez vážení rizik, která z toho musí zákonitě vyplývat. V průběhu času se situace postupně mění. Souvisí to mimo jiné s rozvojem naší společnosti, která se stává stále bohatší a rozvíjí se i její potřeby. Od ekonomického růstu postaveného na exploatačním čerpání přírodních zdrojů, přes ekonomiku fosilních paliv se dnes pravděpodobně vracíme zpět ke kořenům, a to třeba úvahou o trvale udržitelném rozvoji nebo o bio a cirkulární ekonomice. Společnost dnes očekává od svého lesa plnění mnoha jiných funkcí než v minulosti, a tak třeba odpočinek a rekreace dostává na mnoha místech přednost před „pouhým“ zajištěním zdroje obživy a tepla. V průběhu času se také mění rozsah našeho poznání a množství vědomostí, které je potřeba pro pochopení všech souvislostí znát. Vědecké poznatky jsou dnes bezpochyby mnohem komplexnější a rozsáhlejší než na počátku intenzivního hospodaření. Troufám si říct, že v minulosti byl lesník nejen hospodářem, ale často i všestranným přírodopyskem, který byl schopen pojmut penzum vědomostí, které byly o jeho pracovním prostředí k dispozici. V mnoha případech byl váženou osobou ve své komunitě a znalcem přírody, který respektoval její zákonitosti. Byl také nositelem její vědomé či bezděčné ochrany. S rostoucí mírou poznání, technologickým

Některé lokality, které byly v minulosti součástí často velmi intenzivní hospodářské činnosti jsou dnes chráněny z důvodu jejich zranitelnosti. Společnost však k tomu musela dojít až po několika dlouhých stoletích na základě negativních vlivů, které hospodaření způsobilo.. Foto Tomáš Pospíšil

rozvojem, ale i intenzifikací hospodaření se však mnoho lesníků vzdánilo souznění s přírodou. Přiznejme si, že lesníci dnes již často nejsou těmi, kteří vidí mizející hodnoty spjaté s diverzitou, ale jsou jen technokratickými vykonavateli pěstebních a těžebních činností s co největší ekonomickou efektivností. Tímto krátkozrakým přístupem k požadavku na práci lesníka si však jako společnost z dlouhodobého pohledu podřezáváme pod sebou tu pomyslnou větev. Úkolem lesníků, zemědělců i ochránců přírody – ovšem společně a nerozdílně – by mělo být hledání rovnováhy mezi udržitelným využíváním přírodních obnovitelných zdrojů, udržováním pestré krajiny a v nich žijících druhů. Na všechny skutečnosti, které tuto rovnováhu mohou narušovat, je třeba neustále upozorňovat. Tím, kdo může být strážcem hranice mezi udržitelným a neudržitelným obhospodařováním naší krajiny může být na jedné straně ochránce specialista upozorňující na mizení konkrétního druhu živočicha či rostliny, anebo naopak ten, kdo zodpovědně hospodáří a využívá přiměřeně její zdroje. Tedy ten, co nezapomněl, že absolutní bezzásahovost také není všespásná cesta. Optimální synergický účinek lesníků a ochránců přírody bych tedy viděl v dohledu nad vyváženým dlouhodobě udržitelným využíváním přírodních zdrojů při současném nepoškozování a neochuzování našeho životního prostředí. Ochrana přírody ve své současné formě může být často tím, co oprávněně vyrovnává jazýček na misce vah mezi snahou o maximalizaci efektu hospodaření a nevratnými škodami

na přírodě. V mnoha případech je ochránce přírody také tím progresivním, kdo může přinášet nové poznatky o ochraně druhů a procesů, které se lesníkům pod tíhou všech povinností mohou mnohdy zdát nepodstatné.

PRAKTICKÉ PROBLÉMY V SOUVISLOSTI S OP

Česká krajina, tak jak ji dnes známe, je krajinou kulturní. Mnoho dnes obdivovaných prvků, které vypadají téměř přirozeně, bylo ve vysoké míře vázáno na předchozí hospodářskou činnost člověka. Příkladem může být oblast jižních Čech s rozsáhlou soustavou rybníků vzniklých v druhé polovině čtrnáctého století. Pod rukama Jakuba Krčína z Jelčan vyrostlo na Rožmberském panství mnoho vodních ploch, které i přes to, že jsou dnes unikátními biotopy, vznikly přetvořením původních mokřadů a bažin. Jiným příkladem může být také rozsáhlá oblast soutoku Moravy a Dyje na jižní Moravě, která je ne úplně přílehlavě, ale spíš marketingově nazývána Moravskou Amazonií. Není zde asi třeba popisovat, že je to velmi cenné území, protože o jeho využívání a zároveň ochraně se velmi bouřlivě a také bezvýsledně diskutuje již několik let. Periodicky zaplavované lužní lesy se zbytky nedotčených pralesních částí byly člověkem po několik století přetvářeny tak, aby na panství Lichtenštejnů přinášely maximální hospodářské užitky. Vznikaly tím řídké, často pastevní lesy se soliterními starými světlomilnými duby úctyhodných rozměrů. Jejich v té době intenzivní způsob využívání

krajiny nebyl primárně motivován ochranou přírody nebo snahou o udržení biodiverzity, ale jen pragmatickým přístupem k hospodaření. Přinesl však z dnešního pohledu unikátní krajinu s vysokou druhovou bohatostí. Dnešní způsob lesního hospodaření je však podstatně jiný. Zadáním je dnes maximalizace produkčních schopností stanoviště bez doprovodných dalších činností jako bylo pastvení dobytka, poláření, žďáření nebo pařezení. Tradiční doplňkové formy hospodaření jsou dnes opuštěny zejména pro svou náročnost na lidskou práci a rozdílnou zemědělskou výrobu. Lesy se tímto způsobem stávají hustšími a mizí z nich celá řada druhů hmyzu, ptáků nebo rostlin vázaných na pestré maloplošné prvky. Odstraňováním starých poškozených, pro lesníky nekvalitních stromů, které se těžko v krátké době nahrazují, dochází k postupnému úbytku biotopů saproxylického hmyzu. Zmiňovaná oblast lužního lesa je tak typickým příkladem nesourodého a často i protichůdného názoru jednotlivých skupin naší společnosti na očekávané externality. Nemůžeme se mezi sebou dohodnout, jestli je naším prvořadým cílem maximální množství kvalitní dřevní hmoty s vysokou přidanou hodnotou, ochrana biotopu mnoha ohrožených druhů živočichů vázaných na světlé lesy a mrtvé dřevo nebo ponechání území přirozenému nerušenému vývoji. Bohužel zde spor nevznikl jen mezi občanskou veřejností a samosprávou nebo ochránci přírody a lesníky, ale i mezi úzce specializovanými odborníky navzájem. Ochrana vzácných druhů rostlin si vyžaduje jiný přístup než ochrana hmyzu nebo ptáků. Tím, že zde dlouhodobě nemůžeme nalézt optimální způsob managementu, nejvíce škodíme tomuto prostředí, které nám ve své bohatosti rychle mizí. V tomto zde selhávají lesníci i ochránci přírody rovným dílem. Příčinu je třeba hledat zejména v tom, že jsme často odtrženi od bezprostředního kontaktu s krajinou kolem sebe. Není to proto, že do ní nechodíme, ale proto, že v ní nežijeme. Obhospodařování krajiny dnes zajišťuje ve srovnání s minulostí jen zlomek naší populace, a navíc prostřednictvím velkých strojů, chemizací a jinou intenzifikací. I ochrana přírody je v tomto často odtržena od bezprostředního kontaktu s tím, co je reálné a z širšího pohledu udržitelné. Některé návrhy udržovacích nebo rekonstrukčních managementových opatření jsou tak náročné na energii nebo lidskou práci, že dlouhodobě nemohou při

*Ještě před pár lety bylo ponechávání ležícího nebo stojícího „mrtvého“ dřeva mimo chráněná území téměř nepředstavitelnou záležitostí. Lesní hospodáři na jeho význam často rezignovali a teprve spolupráce s ochranou přírody jim pomáhá odkrývat souvislosti s jeho významem.
Foto Tomáš Pospíšil*

Současná dramatická proměna našeho životního prostředí nesouvisí jen s dopady industrializace a klimatických změn, ale také s naším bezprecedentním přístupem k využívání přírodních zdrojů. Pozorovat kosa horského jenž byl v minulosti poměrně běžným horským druhem je dnes již vzácnost. Foto Tomáš Pospíšil

ochraně druhů obstát. Nahradit v minulosti tradiční jednoduché formy hospodaření jako byla pastva dobytka na horské louce křovinořezem, traktorem nebo dokonce dozerem je pro nás dnes realizovatelné, ale odtržené od komplexního pohledu na krajinu se všemi souvislostmi viděnými hospodářem. Jen zhruba čtvrtina naší populace dnes žije na venkově a obhospodařuje či jinak ovlivňuje vzhled naší krajiny. Zbytek obyvatelstva je soustředěn do městských aglomerací a velmi často dochází k rozdílnému chápání přírody mezi těmito dvěma skupinami. Zatímco lidé z měst hledají v přírodě především odpočinek, sportovní vyžití, inspiraci, obyvatelé vesnic zde stále ještě často vidí vazbu na své předky, pracovní příležitosti nebo obživu. Tuto paralelu rozdílného způsobu vnímání managementu naší krajiny je také možné přenést na lesníka a ochránce přírody. U toho, kdo zná zákonitosti přírodních procesů nikoliv jen z knih a studia, ale zejména z vlastní zkušenosti je větší předpoklad správného rozhodnutí v navrhovaných řešeních. Bohužel se dnes v některých oblastech a u některých druhů bez managementu s trvalým vnosem lidské energie neobejdeme. Žádoucí ale je, aby to bylo udržitelné a co nejvíce se to blížilo biologické automatizaci.

NÁVRHY NA ZLEPŠENÍ

Původní role hospodáře v krajině, kdy přirozeně zahrnovala všechny aspekty přírodě blízkého managementu, je již minulostí. Současná dramatická proměna našeho životního prostředí nesouvisí jen s dopady industrializace a klimatických změn, ale také

s naším bezprecedentním přístupem k využívání přírodních zdrojů. Tak jako existuje společenská dělba práce, tak musí existovat i dělba práce v péči o naše prostředí. Není dnes v silách jednotlivce ani specificky zaměřené skupiny, aby postihla vše v plné šíři a něco neopominula nebo případně nezneužila. Je žádoucí, že občanská společnost a tlak veřejného mínění bude posouvat společenskou objednávku jinak, než tomu bylo v minulosti. Ochránce přírody je tedy třeba brát ve všech jeho formách a způsobech komunikace jako součást současného managementu krajiny. Rozlišil bych ochránce přírody do třech základních skupin. Do první skupiny bych zařadil občanská sdružení založená většinou místními aktivními lidmi s pozitivní motivací – něčemu smysluplnému pomoci nebo negativní motivací – něčemu destruktivnímu zabránit. Argumenty této skupiny jsou většinou postaveny spíše na emotivních souvislostech a prožitcích než na věcných a odborných argumentech, ale ani to dnes již nebývá pravidlem. Komunikace s nimi je často velmi obtížná z důvodu názorové pestrosti, ale není možné ji podceňovat a často plní důležitou roli hlasu veřejnosti při politických rozhodnutích. Někdy také přechází k téměř militantním metodám negace všeho, bez zjevné opory racionálních argumentů. Druhou skupinu podle mě tvoří odborné skupiny profesionálních a amatérských vědců a akademiků zabývajících se přírodními vědami. Tyto skupiny jsou často zaměřené jen na jednu specifickou oblast zkoumání například hmyz, ptáky nebo rostliny. Jejich úzká specializace jim často velí prosazovat také specifická opatření k ochra-

ně jednotlivých druhů, která mohou být paradoxně na úkor některých jiných. Jejich odborné znalosti a výzkumy však přispívají k pochopení souvislostí bionomie i procesů pro zachování ohrožených populací. Těší se také vysoké důvěryhodnosti a jejich argumentace, i když mnohdy může být menšinná, pomáhá s prosazením vhodného řešení. Do třetí skupiny bych pak zařadil ochranu přírody zřízenou státem, která by měla být právě tím odborným správním orgánem posuzujícím zájmy všech nezávisle. Mohli bychom si říct, že by nám měla stačit tato skupina vyčleněná z našich řad na obranu našeho životního prostoru. Vývoj ale ukázal, že to dostatečné nebylo a není. Ačkoliv jsou pravomoci orgánů ochrany přírody u nás poměrně široké, tak jejich rozhodnutí často uváznou na potřebě jednoznačně prokázat přímý negativní vliv na tu či onu součást biotopů nebo společenstev. K tomu však úředník často nenajde odvahu nebo to není úplně jednoznačné a pro správné odůvodnění zamítnutí například developerského projektu to nemusí stačit. Někdy je obtížné ustát i tlak politický, ať z úrovně obecních či krajských volených zástupců nebo i přímých nadřízených na ministerstvech. O prosazení například smysluplné novelizace naší legislativy ani nemluvíme. Podle mého názoru mají všechny skupiny ochrany přírody své místo v rozpravě o udržitelném obhospodařování naší krajiny. Někdy je komunikace mezi všemi skupinami složitější, ale pokud si uvědomíme, že se jedná o náš společný životní prostor, tak nám nezbyvá než si vzájemně naslouchat a nacházet řešení. Nemůžeme a ani nechceme se na les dívat pouze jako na zdroj suroviny, ale také nemůžeme rezignovat na jeho obhospodařování. Lesníci čím dál více budou pod drobnohledem veřejnosti i ochrany přírody. Pokud ale společenská objednávka bude směřovat více k podpoře diverzity a stability než tvorbě hospodářských výsledků, tak mezi lesníky a ochránci přírody může být příkop postupně zasypáván. Les i celou krajinu jsme dostali jen do dočasné správy s tím, že je musíme předat dalším generacím pokud možno v co lepším stavu. Uvědoměním si všech souvislostí musíme zákonitě dospět k názoru, že pro naše přežití není nic podstatnějšího než to, že se ochrana přírody stane nedílnou součástí principů slušného chování a našich životních hodnot.

OCHRANA PŘÍRODY A KRAJINY V DOBĚ KLIMATICKÝCH ZMĚN

LUKÁŠ ŘÁDEK

Ing. LUKÁŠ ŘÁDEK

Od roku 2003 působil na AOPK ČR v Pardubicích, od roku 2008 jako vedoucí krajského střediska. V roce 2009 založil společnost ENVICONS s.r.o., kde působí dodnes. Společnost se zabývá vodou a krajinou, konkrétně odbornými analýzami, koncepcemi a projektovou činností. Je členem České společnosti krajinných inženýrů.

SYNERGIE S OP

Na první pohled by se mohlo zdát, že tvorba vodohospodářských a krajinářských koncepcí a projektování staveb „z těchto oborů“ se nemusí ochrany přírody vždy týkat. Opak je ovšem pravdou. Z části je to díky právnímu prostředí, které poměrně dobře koreluje s realitou potenciálních střetů i synergií projektových záměrů se zájmy chráněnými dle legislativy kolem ZOPK. Z části je to také díky způsobu uvažování, který pokud bere OP spíše jako příležitost než jako komplikaci, přináší to vlastním projektům, a tedy i přírodě a krajině, mnoho benefitů. Vždy je totiž výhodnější pozitivní kultivace myšlenek, uvažování a projektování než restriktivní postup, který dle mého názoru nevede k ideálnímu cíli. Ideálním cílem je v tomto smyslu vytvoření takového realizovatelného projektu, který naplňuje potenciál zájmového území nejen z pohledů cílů, které jsou primárně vytyčeny, ale zároveň plní další celospolečenské funkce, mezi které zcela nepochybně patří i ochrana přírody. Přijmeme-li tento princip, tak kromě obtížnějšího projektového řešení nabízí objektivně lepší výsledek a v ideálním případě také méně problematické projednávání s dotčenými orgány OP.

Příkladem z naší praxe může být protipovodňová ochrana obce Dolní Újezd, kde byla v průběhu studie proveditelnosti zjištěna silná a rozmnožující se populace mloka skvrnitého v úseku vodního toku, který je vlastně předmětem projektu. Přesto, že jsme v tomto přístupu v rámci projekčních společností zřejmě osamoceni, brali jsme toto zjištění jako jednoznačně pozitivní informaci. Původně plánovaný relativně razantní zásah do koryta toku byl následně změněn do tvorby nového paralelního meandrujícího (přesto kapacitního) koryta s doprovodnými tůňemi a cenný úsek s mloky byl v podstatě zachován bez zásahu. Výsledkem je víceúčelový projekt, který disponuje protipovodňovou ochranou na návrhovou úroveň, respektuje zjištění biologického průzkumu a zároveň nabízí

nová vodní stanoviště pro další skupiny vodních a na vodu vázaných živočichů a rostlin. Přirozenou součástí takového projektu je také výrazné zpomalení odtoku vody z krajiny a také obohacení veřejného prostoru, který přímo navazuje na intravilán obce, neboť jeho součástí je také naučná stezka s informačními panely. V průběhu tvorby projektu a jeho projednávání jsme se nesetkali s žádnými problémy s orgány OP ani nevládními organizacemi. V případě rigidního uvažování plného předsudků vůči ochraně přírody by primární záměr po zjištění – výskytu zvláště chráněných druhů možná skončil po měsících dohadování ve fázi projektové dokumentace.

Ve výše napsaných řádcích jsem se snažil sdělit, že každý projekt je cestou a téměř každá cesta má úskalí. Pokud k projektu přistoupíme korektně a úskalí budeme brát jako výzvy k pozitivní kultivaci myšlenek a zároveň do tohoto procesu přizveme orgány OP, bývá vlastní jednání většinou příjemné a výsledek skvělý.

Riziko mnohdy individualistického a úzce pojatého výkladu OP je tímto ve většině případů eliminováno a úředníci OP jsou vlastně přizváni do tvůrčího procesu, jehož výsledek – projekt – pak mohou jen těžko zakázat. Toto vše je však možné také díky tomu, že většina orgánů OP je otevřena diskusi, což mimo jiné ukazuje, že vnímají svoji práci jako službu krajině a nikoli úřadu. Právě diskuze, kultivace projektů a pozitivní zápal je tou nejlepší synergií, kterou na OP vnímám. V mnoha případech je však nutné úředníky, kteří strávili dlouhá léta ve státní službě, k takovému přístupu trochu nakopnout.

PRAKTICKÉ PROBLÉMY V SOUVISLOSTI S OP

Napadají mě čtyři věci: nepřehlednost, nepředvídatelnost, heterogenita orgánů OP a malá schopnost nadhledu, resp. mezioborového uvažování.

I přes (z mého pohledu) relativně kvalitní legislativní prostředí a solidní kompetence

Přiložené ortofotosnímky dokumentují stav lokality v roce 2006, kdy v krajině převládaly plošně rozsáhlé bloky orné půdy, a současnou podobu, kdy jsou tyto bloky orné půdy rozděleny krajinnými prvky. Součástí záměru byla obnova lokálního biokoridoru ÚSES, který je tvořen nivou vodního toku Olšana. Byl zde vybudován systém malých retenčních nádrží doplněný vhodnou dřevinnou výsadbou. Byly tak posíleny zejména retenční a infiltrační funkce území.

dochází často k malé praktické účinnosti přístupů souvisejících s ochranou přírody. Z celospolečenského pohledu se nabízí mnoho paralel, kdy tvůrci koncepcí, zásadních rámců, ba dokonce i legislativy přemýšleli a interpretovali mnohem hlouběji a logičtěji než finální „vykonavatelé“ příslušných norem a zákonů. Pokud poté k jednomu jednacímu stolu zasednou tito „vykonavatelé“ rigidně interpretovaných oborových pravd, nemůže dojít k takové dohodě, ze které by profitovala celá společnost a její životní prostředí, často totiž nedojde k dohodě vůbec žádné.

Velmi zjednodušeně řečeno, resp. optikou státní správy, se celý svůj profesní život věnují převážně dvěma oborům, dvěma rezortům, dvěma legislativním prostředím. Myslím, že tento příliš oborový a vlastně chybný pohled docela indikuje příčiny problémů, se kterými se denně profesně potýkám. Polarizace rezortu zemědělství (které má v gesci vodní hospodářství) a životního prostředí je obrovská. Zásadní rozpory a zcela odlišné pohledy na vodu a krajinu byly a dosud jsou v rámci těchto rezortů prorostlé celými jejich aparáty od jejich hlav (ministerstva) až po jejich údy (např. orgány OP a státní podniky povodí). Velmi typickým projevem jsou často neuvěřitelně protichůdné oborové dotační programy, což považuji za katastrofální vzhledem k nepopiratelným změnám, kterým se musíme promyšleně přizpůsobovat. Česká republika musí být připravena mít vhodné vlastní finanční nástroje směřované zejména do těch oblastí, které nejsou schopny financovat „samy sebe“ v rámci tržního procesu. Touto oblastí je nepo-

chybně krajina. Představa, že dosáhneme lepšího stavu české krajiny bez veřejných, resp. dotačních prostředků je zcela lichá, a proto je v kontextu na výše uvedené nutné harmonizovat investice do krajiny napříč rezorty v zájmu udržení takové krajiny, kterou se nebudeme stydět předat dalším generacím. V podmínkách ČR musí být cílem investic do krajiny především adaptace na změnu klimatu a napravování důsledků rozsáhlé devastace, která zásadně změnila tvář naší krajiny v uplynulých desetiletích. Při prosazování nových dotačních programů bude v současné společnosti evidentně účinnější argumentovat spíše ekonomicky než ekologicky – kvůli zdevastovanému vodnímu režimu krajiny nám utíká obrovské množství potravinových i přírodních zdrojů a související sucho a povodně působí přímé ekonomické škody. Do značné míry absurdní a smutná je situace, že rozsáhlá devastace probíhá i v současnosti a paralelně s dotačními projekty, které mají stav krajiny zlepšovat. Tento fakt je způsoben zejména čistě oborovým a krátkozrakým nastavením přístupů centrálních a řídicích vládních institucí (ministerstva). Rezortní protichůdnost zemědělství a životního prostředí je neuvěřitelná, zejména v kontextu skutečnosti, že oba rezorty zásadně ovlivňují krajinu prostřednictvím dotačních prostředků pocházející de facto z jedné kasy. Ještě v letošním roce se realizovalo mnoho projektů s naprosto odlišnými cíli. Ministerstvo zemědělství prostřednictvím programu „Podpora opatření na drobných vodních tocích a malých vodních nádržích“ vrátilo možná stovky km drobných vodních toků do stavu po úpravě z 50. až 80. let

minulého století. Důsledkem jsou kapacitní a tvrdě upravené vodní toky v úsecích, kde již probíhala samovolná renaturace. Je mi celkem záhadou, že i přes jasné kompetence orgánu OP, neboť každý vodní tok je ze zákona významným krajinným prvkem, mohlo při současném stupni poznání o vodním režimu krajiny dojít k takové devastaci placené z veřejných financí. Paralelně s těmito „projekty“ probíhaly také vesměs velmi pozitivní projekty v rámci Operačního programu životní prostředí. Je podivuhodné (v dobrém slova smyslu), že si této absurdity všiml i Nejvyšší kontrolní úřad, viz Tisková zpráva ke KA č. 18/27 – 4. 11. 2019. NKÚ mimo jiné napsal: „Řešení sucha vyžaduje také spolupráci řady subjektů. V případě dvou zásadních resortů MZE a MŽP nebyla spolupráce ideální. Resorty se například neshodují na znění tzv. protierozní vyhlášky, jejíž přijetí je klíčové pro zlepšení hospodaření na zemědělské půdě a její schopnosti zadržet vodu. Kontroloři také zjistili, že ministerstva podporovala protichůdná opatření – MZE rozdělovalo peníze na stavbu umělých koryt drobných vodních toků, zatímco MŽP razilo opačný koncept a umělá koryta odstraňovalo s tím, že urychlují odtok vody z krajiny.“

Těžko potom můžeme očekávat většinově pozitivní vnímání dotačních programů ze strany odborné i laické veřejnosti. Navíc je vcelku patrné, že ekologický a trvale udržitelný přístup ke kulturní krajině stále tahá za mnohem kratší konec provazu. K výše uvedenému je třeba ještě dodat, že sebelépe nastavené a finančně saturované dotační programy samy o sobě trend zhoršování stavu krajiny nezastaví, mohou ho

Revitalizace spočívající v přírodě blízké úpravě niv a vodoteči Rokytky, Říčanského potoka a Běchovického potoka mezi pražskými částmi Dubeč a Běchovice. V rámci návrhu dojde k prodloužení trasy koryta, změně průtočného profilu a rozšíření potoční nivy. To bude mít za následek zadrženi vody v krajině, zpomalení odtoku z povodí včetně podpory infiltrace. Kromě vodohospodářských efektů je zde kladen důraz také na podporu biodiverzity vytvořením nových stanovišť pro poměrně široké spektrum živočichů a rostlin. Na jedné z fotografií je například vidět právě dokončená kolmá stěna pro hnízdění ledňáčka říčního. Projekt a foto ENVICONS s.r.o.

pouze zpomalit. Obrácení trendu je možné pouze v případě provázání nástrojů, které lze definovat jako „ochrana krajiny“, „správa krajiny“, „krajinné plánování“ a „krajinná politika“.

Obloukem se tak mohou vrátit k úvodní větě této části. Jsem totiž přesvědčen, že kdyby ochrana přírody byla více schopná a ochotná vnímat problematiku životního prostředí z širší perspektivy, měla větší odbornou kvalitu také v jiných souvisejících oborech, měla by více zdravého sebevědomí, tak by dokázala prosadit mnohem více, než je tomu nyní. Možná by se poté úředníkům na obcích s rozšířenou působností také lépe čelilo tlakům vlastní samosprávy, kdy někteří starostové a primátoři nechtějí pochopit rozdíl mezi státní správou a samosprávou. V menší míře se totéž týká krajských úřadů a jistých představitelů krajských samospráv. Možná by se poté pracovníkům AOPK ČR, která má i přes objektivní odlišnost jednotlivých CHKO celostátní působnost, dařilo být v rozhodování více homogenní a předvídatelní, což se jistě týká i administrace prioritní osy 4 OPŽP, již je AOPK ČR zprostředkujícím subjektem.

NÁVRHY NA ZLEPŠENÍ

Mnoho bylo myslím řečeno v předchozí otázce. Nechci si dělat ambice na rozbor současného organizačního a kompetenčního systému státní správy v ochraně přírody, byť fakt, že k povolení některých činností v národních kategoriích maloplošných chráněných územích mimo CHKO je nutné komunikovat s pěti orgány OP, je poměrně absurdní. Už vůbec nechci komentovat leckdy ambivalentní roli nevládní OP ve společnosti.

Dovolím si však zdůraznit dvě roviny, které považuji za nesmírně důležité.

Klimatická změna, adaptační a mitigační opatření a role OP v této problematice. Klimatická změna, v posledních letech vyjádřená minimálně větší extremitou počasí, je již v podstatě celospolečensky přijatým faktem. Panuje shoda o nutnosti přijetí adaptačních opatření. V koncepční rovině existuje společenský a institucionální soulad, reálně je však problematice cokoli prosadit a realizovat. Je pravděpodobné, že realizace těchto opatření může mít na uživatele území dopad, a proto k nim převládá nedůvěra. Z dlouhodobého hlediska je však výhodné zapracovat na pozitivním vnímání přípravy a realizace adaptačních

opatření. Proces klimatické změny je zřejmý trend a v principu se jedná o negativní jevy s dalekosáhlými socioekonomickými i ekosystémovými dopady, které jsou zjednodušeně vnímány jako povodně nebo sucho. Změny v ekosystémech (v přírodě a krajině) jsou zejména přírodovědci pozorovatelné již delší dobu. Před přibližně sedmi lety byly v rámci jednoho výzkumného projektu poměrně obtížně hledány periodicky vysychající vodní toky. Dnes je to již jev zcela běžný. Zemědělství je patrně nejohroženějším odvětvím, protože většina projevů klimatické změny snižuje produkci. Vodárenství čekají změny, neboť zdroje pitné vody jsou klimatickou změnou extrémně ovlivněny.

Adaptační opatření jsou široce definována a je k nim také v různých úrovních různě přistupováno. Pouze vzácně jsou však jednotlivé úrovně mezi sebou dostatečně provázány. Adaptační strategie je třeba řešit na národní, případně regionální úrovni přípravou koncepcí, právních rámců a finančních nástrojů. Konkrétní opatření jsou a stále více budou realizována na úrovni katastrů či obcí. Mezi oběma úrovněmi by měl existovat spojovací článek, který zajistí například soulad s koncepcí, financování či stanoví dopad opatření. Spojovacích článků vlastně musí být víc. Jedním z těch článků musí být také ochrana přírody, čímž mám na mysli státní ochranu přírody a krajiny. Ta se však v rámci alespoň tohoto procesu musí vymanit z konzervativních přístupů, a naopak spolupodílet se na přípravě strategií a hlavně projektů, které budou mít měřitelný efekt.

V České republice se v současné době zjed-

nodušeně vyskytují dva typy "projektů" řešících adaptační opatření. První skupinu tvoří velkoměřítkové analýzy a koncepce (často pro území celé České republiky), které jsou zpracovány většinou rezortními či akademickými pracovišti. Tyto materiály mají vysokou úroveň odborného zpracování, jsou podloženy množstvím tvrdých dat, nicméně jim pochopitelně chybí dostatečné rozlišení a aplikační přesah do realizační roviny.

Druhou skupinu tvoří pak již realizační projekty, které jsou však vytrženy z velkoměřítkového kontextu a jejich lokalizace je dána zejména jinými faktory nežli nejvyšší možnou účinností či dopadem na širší než řešené území.

V podstatě chybí projekty, které na analytické bázi řeší území středně velkého rozsahu a které kladou současně důraz na realizaci opatření. To vnímám jako zatím poměrně málo obsazený prostor, kde by státní ochrana přírody a krajiny měla mít jistou ambici.

Současný stav v oblasti správy krajiny nelze považovat za uspokojivý mimo jiné z důvodů rigidně pojatých rezortních pravidel využívajících jako podklady pro své strategie a rozhodování spíše jednostranně zaměřené principy poplatné krátkodobým a oborovým efektům. Základním principem nového přístupu je propojení stávajících dokumentů, plánovaných záměrů a koncepcí napříč jednotlivými rezorty. Rezort životního prostředí a jeho státní aparát ochrany přírody a krajiny by měl být iniciátorem tohoto multioborového přístupu, který bude účinněji reagovat na nové výzvy v kontextu na změnu klimatu.

Druhá rovina otázky, co by mohlo být jinak, je komunikace s veřejností a zlepšení postavení ochrany přírody ve společnosti. V současné době jsme svědky toho, jak velký vliv může mít marketing na úspěšné prosazování prakticky jakýchkoliv zájmů. Ochrana přírody a krajiny je nepochybně jedním z nejdůležitějších veřejných zájmů a myslím si, že to je také postoj významné části společnosti. Minimálně na evropské úrovni se adaptace na klimatickou změnu, se kterou jednoznačně souvisí ochrana přírody a krajiny, stává téměř tématem číslo jedna. Tato jasná souvislost se však v ČR marketingově příliš neakcentuje. Alespoň nějaký marketingový koncept a snahy mají vlastně pouze správy národních parků a AOPK ČR, většinou je však komunikace zaměřena na prezentaci jejich dosavadní činnosti a na územní a druhovou ochranu. To je samozřejmě naprosto v pořádku, včetně lokalizace velkorysých domů přírody ve velkoplošných chráněných územích. Vedle toho však chybí důraz na volnou krajinu, která tvoří drtivou většinu rozlohy ČR, a kde bude hlavní těžiště adaptačních opatření. V budoucnu tento tvůrčí segment v krajině, na kterém se ochrana přírody musí podílet, bude hrát stále větší roli. Myslím, že to je velká příležitost oslovit mnohem větší část veřejnosti a přesvědčit je, že ochrana přírody není úzké téma, zabývající se pouze ochranou druhů, ale komplexní problematika, jejíž součástí je také atraktivní a celospolečensky přínosná krajinotvorba, jakožto podstatná složka adaptačních opatření na změnu klimatu.

POZNATKY Z ČESKÉ VĚDY A VÝZKUMU

Więclaw H., Šumberová K., Bosiacka B., Hrivnák R., Dajdok Z., Mesterházy A., Minuzzo C., Martinetto E., Koopman J. (2019): *Ecology, threats and conservation status of Carex buekii (Cyperaceae) in Central Europe. Scientific reports 9: 11162*

PÁR SLOV O EKOLOGII OSTŘICE BUEKOVY

Ostřice Buekova (*Carex buekii*) je vysoká ostřice, která tvoří rozsáhlé porosty v mokřadech, zejména v říčních nivách, ve Střední Evropě, a tím i na mnoha místech určuje typický vzhled říčních stanovišť. Vědci se zaměřili na výzkum ekologie a role této ostřice v mokřadech. Data pocházejí z Polska, ČR, Slovenska, Maďarska a Itálie. Ostřice Buekova se obvykle vyskytuje v biotopech bohatých na živiny, ale je také schopna kolonizovat relativně chudé mokřady; roste jak na kyselé tak alkalické půdě (pH 3,3–7,4) s různými koncentracemi minerálních prvků (Ca, Mg, P, K). Jednou z nejdůležitějších ekologických charakteristik ostřice Buekovy je její vztah k dynamice vodních toků. Zdá se, že je závislá na pravidelných disturbancích nebo je k nim alespoň velmi tolerantní, ať už se to týká proudění vody, zatopení nebo transportu sedimentů.

Ostřice Buekova obvykle tvoří relativně jednotlité porosty, jedná se o fytoocenologickou jednotku *Caricetum buekii*. Druhy, které ji nejčastěji doprovázejí, jsou kopriva dvoudomá, opletník plotní, svizel přítula, ostružiník ježiník, chrasnice rákosovitá a pcháč rolní. Ostřice se také vyskytuje v podhorských lesích s např. olší lepkavou, vrbou křehkou, třešni ptačí a dubem zimním. Je schopna kolonizovat i biotopy vytvořené člověkem nebo člověkem změněné, jako jsou železniční násypy, okraje silnic nebo regulované břehy řek. S ohledem na kritéria červených seznamů IUCN ji vědci vyhodnotili jako málo dotčený taxon (LC).

-simpolak-

O RYBNÍCÍCH A NERYBNÍCÍCH

RADEK HOLCMAN

Ing. et Ing. RADEK HOLCMAN

Od roku 2005 pracuje na výkonných pozicích v rybářském sektoru. V rámci svého zaměstnání se spolupodílí na aplikovaném výzkumu širokého spektra oborů s přesahem do rybářství a rybníkářství. Působí v ČSOP. Zaměřuje se především na mezioborovou problematiku rybářství a ochrany přírody.

BAVÍME SE VŮBEC O TOM SAMÉM?

Rybníky se dostávají čím dál více do popředí zájmu, a to nejen z pohledu ochrany přírody. Avšak není rybník jako rybník. Občas si už nejsem jistý, kdy tento *terminus technicus* vůbec použít, protože chov ryb je někdy fakticky až to poslední, k čemu daná nádrž slouží. Chov ryb zcela určitě není ta společensky nejdůležitější funkce této stavby, ale je to téměř to jediné, za co vlastníci dostane finance, aby tuto stavbu mohl udržet v provozu. Vnímám ve společ-

i evropských dotačních prostředků jde na výstavbu rybníků, kde je ovšem zakázáno chovat ryby. Prospělo by všem promyslet vhodnější názvosloví.

K ČEMU JSOU RYBNÍKY DOBRÉ, SE SHODNEME, NA PRIORITYÁCH UŽ NE

Ať jsme rybáři, vodošopodáři, biologové, ekologové, ochránci přírody, ekonomové nebo zemědělci, zajisté se všichni shodneme na tom, že rybníky v české krajině jsou nenahraditelné a celospolečensky

Rybník Krejcar, 2016. Foto Radek Holcman,

nosti jisté nadužívání slova rybník a odklon od jeho informačního obsahu. Každý, kdo dnes v krajině vidí hráz a vodu, neřekne jinak, než „stojím u rybníka“ či „za městem je rybník“. Technokraticky vzato, současná definice popisuje rybník jako vodní nádrž sloužící převážně k chovu ryb. A rozlišme účelový chov ryb a prostý výskyt ryb. Je pak k zamyšlení, zda rybník je i ta nádrž, kde se posledních dvacet let ryby nechovají, nebo ta nádrž pod kravínem, kde se jen usazují splaveniny. Když neoznačíme revitalizační nádrž pro obojživelníky za rybník, nezaslouží si obecnou ochranu jako významný krajinný prvek ze zákona? No, a aby toho nebylo málo, tak dnes velký koláč státních

potřebné. Tato stavba v krajině plní velké množství funkcí, některé z nich jsou doslova klíčové. V zemi, která je střechou Evropy, plošně akumulují povrchovou vodu, svými retenčními prostory zřetelně transformují povodňové průtoky a ochraňují níže ležící území, slouží k rekreaci, v parnech ochlazují krajinu, zlepšují mikroklima, zvedají spodní vody, slouží k chovu ryb, jako zdroj požární vody nebo vody pro MVE ad. Rybníky jsou biotopem vodních a na vodu vázaných rostlin a živočichů, shromaždištěm ptáků, hnízdišti a zimovišti, tahovými zastávkami ptáků, tvoří ráz krajiny, zpestřují krajinnou diverzitu, mají estetickou hodnotu. V čem se asi všichni neshodneme, je hod-

Rybník Hubský, 2016 Foto Radek Holcman

nocení stavu rybnického prostředí a zejména v tom, čemu by se měla dát přednost v případě, kdy jsou požadavky protichůdné, a že v reálu protichůdné jsou, a to často i v rámci jednoho oboru (živě se mi vybavují hádky entomologů a ornitologů, jak rybář musí hospodařit). Stav českých rybníků z pohledu kvality ekosystému není ideální, tak jako není ideální stav na polích, v lesích, v řekách či na loukách. Definici ideálního stavu by každá skupina sepsala jinak. Ale ani přesná představa čeho chceme docílit neznamená, že to bude v reálném životě uskutečnitelné.

RYBÁŘI A OCHRANA PŘÍRODY SE SBLIŽUJÍ

České produkční rybářství trápí nemálo problémů. Mezi ty nejzásadnější lze zařadit nastávající klimatickou změnu a hrozící sucho, neustále se stupňující rozvoj eroze a obrovské zabahnění rybníků, expanzi nepůvodních invazivních druhů ryb, rybožravé predátory, koi herpes virus či přebujelou byrokracii. Jestli někdo očekával uvedení nepříteli přátelského vztahu mezi ochranou přírody a rybníkáři, není to dle mého názoru již na místě, neboť se v tomto vztahu za poslední dekady odehrál značný posun směrem k sobě. Přestože je místy situace napjatá (často spojená se subjektivním pohledem jednotlivců), v obecné rovině lze již konstatovat určitou formu vzájemného pochopení. A to jak na úrovni akademické

obce, státní ochrany přírody, tak překvapivě i z pohledu řady spolků. Nermalou roli v tom hrál posun přemýšlení obou stran. Nová generace ochránců přírody (nerad používám označení ekologů, neboť to v původním významu neznamená to samé) opustila překonaný konzervativní způsob ochrany formou vše zakonzervovat, lidi vysídlit a všechny procesy zastavit a zakázat. Pochopili, že životní prostředí je s činností člověka spjato, a že při péči o specifické ekosystémy je nutné brát zřetel na lidskou činnost při určování jejich managementu (krásným příkladem budiž disturbance vojenských prostorů pojezdem tanků, řízené vypalování vřesovišť apod.). Ochrana přírody pochopila nevyhnutelnost vhodného rybnického hospodaření pro zachování existence rybnických ekosystémů a početně narůstající experimenty provedené na rybnících s vyloučením obsádek to potvrzují. Ze strany rybářů pak došlo k opuštění starých postupů a nesmyslných zásahů, jako paušální hnojení rybníků, plošné využití anorganických hnojiv a chemikálií, deponování sedimentu v litorálních zónách apod., které nikdy nebyly cílené k chovu ryb, ale socialistickým způsobem nakládání s nadbytečnými materiály. V řadě případů byla dnes nastolena synergická spolupráce ve vědecké oblasti, v experimentálním zajištění nebo při hospodaření na propachtovaných státních rybnících v chráněných územích, kdy obě strany plně spolupracují

pro naplnění plánů péče. Rekonstrukce, revitalizace, nové výstavby rybníků probíhají v souladu s biotopovými požadavky místních druhů – vznikají rozsáhlé litorální zóny, ostrůvky, tůně, řeší se náhradní biotopy, vymezují se bezzásahové zóny apod. Stále však existuje celá řada třecích míst, které nebude lehké vyřešit, neboť požadavky obou stran jsou plně protichůdné a jednoduché řešení se nenabízí (např. nezbytnost jarního lovení rybníků; struktura obsádek).

NENÍ TO JEDNODUCHÉ, NAD VŠÍM VLÁDNE RUKA TRHU

Není vůbec možné začít rozebírat vztah ochrana přírody – rybníkářství/rybářství bez rozboru ekonomické situace, neboť ekonomika je zásadní faktor, jenž tento vztah velmi podstatně ovlivňuje, ba přímo určuje. Nelze opominout fakt, že rybník je stavba. Je to výsledek lidské činnosti, který tak nádherně splynul s českou krajinou a nahradil zaniklé ekosystémy přirozeně zamokřených lokalit. To však nic nemění na tom, že naprosto stejně jako sousedova garáž, městská sportovní hala či železniční násep podléhají zubu času, chátrají, rozpadají se, možná by se dalo říct, že si místo příroda bere zpět, ale o tom snad někdy přistě. Pro udržení existence rybníční stavby je tedy třeba dodatečná energie, ve formě lidské práce, stavební činnosti – opravy hrází, opevnění, výpustných zařízení, bezpečnostních přelivů a odbahňování lovišť nebo celých zdrží. Vrátime-li se k výše uvedeným celospolečenským funkcím rybníků, je vzhledem k jejich důležitosti zarážející absence adekvátních odměn pro vlastníky těchto staveb za jejich zajištění. Existence několika dotačních titulů pro rybáře (mimoprodukční funkce nad 5 ha či podpora rekonstrukce a odbahnění) značí vědomí a potřebu státu ohodnotit tyto služby, ale forma, programové podmínky, ani výše podpory nejsou ani zdaleka optimální. Analogicky se můžeme dívat na lesy, které také plní nemálo celospolečenských funkcí, jsou často v soukromém vlastnictví a mohou být podporovány. Zásadním rozdílem mezi těmito ekosystémy je existence velmi nákladné stavby. Některé tyto funkce vychází ze stavby samotné, některé z vody v ní akumulované, která je sice právně *res nullius*, avšak zadržetí vody v dané lokalitě je logicky podmíněno funkční stavbou hráze a zdrže. Nefunkčnost takové stavby pak znamená nefunkčnost celého systému

Výlov rybníka Hoříčka, 2009 Foto Radek Holcman

a zánik všech funkcí rybníka. Z existence stavby plyne pro vlastníka nákladná zákonná povinnost k péči o stavbu, trestní odpovědnost za bezpečnost a provoz stavby, daňové povinnosti apod. Odpovědnost a náklady jdou jen a pouze k tíži vlastníků. Blížíme se k Achillově patě a tou je neschopnost rybníční stavby v současném ekonomickém uspořádání generovat relevantní finance na svoji údržbu nebo rekonstrukci. Abychom nebyli jen u obecných floskulí, lze pro představu konkretizovat běžné náklady na odbahnění zdrže 1-2 mil. Kč na 1 hektar, výměnu výpustného zařízení u malého rybníka na cca 2 mil. Kč, u velkého více jak 10 mil. Kč, např. pečlivě provedená revitalizace Bohdanečského rybníka (158 ha) stála 260 mil. Kč, rekonstrukce rybníka Jordán (52 ha) v Táboře 460 mil. Kč. A nyní je třeba se zamyslet, kde finanční prostředky na údržbu nebo opravu získat, sic ta generální přijde jednou za 50-100 let. Pomineme-li marginální zdroje, tak zůstávají pouze dva hlavní možné zdroje příjmů, a to jsou A) chov a prodej ryb a zájem podnikatele tyto finance využít k udržení stavby v provozuschopném stavu za účelem svého podnikání a B) státní či evropské subvence či jiné veřejné nebo soukromé (zde možná až mecenášské) finance. Při průměrném výnosu produkce ryb z českých rybníků 500 kg/ha (20 tis. tun z cca 42 tis. ha produkčních rybníků), průměrně vytvořených volných finančních prostředků cca

3-5 tis. Kč z 1 hektaru ročně (kapr: náklady 38 Kč/kg; realizace 43-50 Kč/kg bez DPH) a jejich vzájemným porovnáním s cenami stavebních prací výše uvedených jsou závěry jednoznačné. Rentabilita aktiv je tak směšně nízká jako v žádném jiném oboru. V žádném jiném oboru těž neplatí, že v den kolaudace nové stavby má tato stavba na trhu hodnotu méně než 50 % realizační ceny. Rybníky si nejsou ve většině případů nikdy schopny vydělat na podstatnější opravu, a výnosy z chovu ryb lze v dlouhodobém rámci maximálně využít na běžnou údržbu a provoz těchto vodních děl.

PROBLÉM VĚDECKÉ KOMUNITY

Navrhovat nové, progresivní, efektivnější metody a postupy v ochraně přírody je samozřejmě potřebné, je to předpoklad pokroku. Občas však výstupy úzce odborných komunit hýří doporučeními do praxe, aniž by je vůbec zajímal pohled jiných stran. Zajisté tomu není třeba u studií prostého vědeckého poznání, ale u těch do praxe zaváděných je to nutnost. Bavíme-li se o rybníkářství, nelze se při zavádění nových postupů ochrany nebo využívání rybníčních ekosystémů vyhnout pohledu vodohospodářskému, rybářskému, právnímu, a především ekonomickému, a to samozřejmě platí i recipročně. Který odborný článek dnes obsahuje něco jako hodnocení dopadů regulace? Mluvmе o nutnosti multidisciplinárního pohledu. Jistě není jednoduché

takto pracovat, specializovaní odborníci jsou vesměs úzce zaměřeni na svůj obor a ostatnímu ne zcela rozumí (i když si to někteří myslí). Nefunkční stav spolupráce dokladujeme příkladem odborných konferencí o rybnících, které nezávisle na sobě pořádají rybáři, ekologové, krajináři, stavaři, veterináři, prezentují na nich podobná témata, avšak výstupy se celkem zásadně liší a často se navzájem vylučují. Argumenty jiných stran jsou pak apriorně považovány za účelové, ať jsou jakékoli.

BAHNO, VŠUDE SAMÉ BAHNO

Výpočty živinových bilancí prokázaly, že dnešní úroveň rybářského hospodaření není „big deal“ v přínosu celkové eutrofizaci, jak se myslelo. To, že se rybníky proměnily v bahnitě stoky plné živin lze, vedle vypouštění odpadních vod, přičíst způsobům hospodaření na orné půdě vedoucí k enormní erozi. Státní legislativa reaguje laxně a pomalu vůči těmto negativním externalitám. V současné době je již více jak 30 % akumulací schopnosti rybníků zaplněno sedimentem, navíc často zatíženým těžkými kovy nebo organickými polutanty z nedokonalé čištění odpadních vod a zemědělských přípravků. Jen pro zajímavost, pokud by se mělo odbahnit všech přibližně 250 mil. m³ sedimentů v českých rybnících v tabulkové ceně 300 Kč/m³, celková částka představuje 75 miliard korun, a to jen za předpokladu, že by sedimenty splnily normy a ukládaly se na zemědělský půdní fond (ZPF). Neusnadňuje to ani vyhláška stanovující podmínky možnosti návratu sedimentu zpět na ornou půdu určující v některých případech limity pro rybníční sediment přísněji než limity reziduí látek v hnojivech aplikovaných na pole. Situace je až tak paradoxní, že aby si dnes zemědělská družstva vzala zpět svoji spláchnutou ornici na pole, často jim za to musí rybáři ještě zaplatit. Kde jsou doby, kdy sediment putoval zpět jako deputát za výpomoc při výlovu. Snad se toho opět dočkáme, až bude fosfor na polích nedostatkové zboží. A ta doba se kvapem blíží.

PROBLÉM STÁTNÍ SPRÁVY

Ku prospěchu věci není lidová tvořivost a někdy až enormní diference rozhodování ve shodných případech napříč úřady státní správy ochrany přírody, zejména na obcích s rozšířenou působností (ORP). Úředníkům často chybí praktický nadhled.

Osobně vidím toto povolání jako velmi náročnou, co se týče profesních požadavků. Úředník v ochraně by měl znát odbornou problematiku ochrany přírody, problematiku jednotlivých dotčených oborů, velmi dobře principy práva, správní řád, úzce specializované veřejné právo a měl by mít realistické ekonomické myšlení a již zmíněnou praxi. Situaci vůbec nepomáhá ani velká fluktuace úředníků a odchody těch již zaučených. Dalším neduhem, se kterým se člověk někdy setká, je apriorní úsudek projevující se v zavádějícím rozhodování, umocněném neprofesionalitou v případech, kdy si z jejich pohledu drzí žadatel dovoluje využívat opravné prostředky v řízení. Byrokracie obecně narůstá závratným tempem, zaměstnanci rybářských firem se topí v papírech, fyzické osoby vlastníci jednotlivé rybníky alibisticky povolení rovnou opomíjejí. Největší položkou nákladů rybářských firem tvoří mzdy zaměstnanců, zejména těch odborných. Dnes již také není možné pracovat bez úzce specializovaných, a tedy velmi drahých, právníků. Důsledkem je pak logicky další tlak na růst výnosů.

POMALÉ REAKCE LEGISLATIVY

Velké téma jistě představují pomalé reakce legislativců a úředníků na probíhající změny v přírodě. Učebnicovým případem budiž tragicky nezvládnutá situace s kormorány velkými. Vznik evropské ochrany tohoto druhu byl v 70. letech naprosto na místě a opatření byla účinná. Postupem času se však jeden extrém přehoupl do druhého

a stav se v 90. letech změnil na silné přemnožení. Nutné je samozřejmě říci, že se nejedná o problém pouze ČR, nýbrž celé Evropy a bez široké spolupráce vyřešen nebude. Tristiň však je fakt, kdy do roku 2010 bylo nemožné na některých krajských úřadech získat výjimku na odstřel ani jednoho jedince tažného hejna a již enormně přemnožený druh užíval v české legislativě až do roku 2013 ochrany jako zvláště chráněný druh. Devastace rybích populací volných vod i nádrží se časem dostaly do mezních situací a téměř úplné vymizení lipana z volných vod nebo síha z rybníků je toho následkem. Vyřazením tohoto druhu z kategorie zvláště chráněných letargie nekončila, zanikly náhrady a rozhodování přešlo do působnosti ORP. Lidová tvořivost úředníků pak vykonala své, paradoxně získat povolení odchylného postupu k plašení či redukci bylo ještě těžší. Situaci zklidnilo až Ministerstvo životního prostředí vydáním opatření obecné povahy pro celé kraje. Lze si jen přát, aby se taková situace neopakovala u vydry říční a zejména u bobra evropského, kde nepůjde pouze o škody na rybách. Nalezení a udržení optimálního stavu nebude jednoduché.

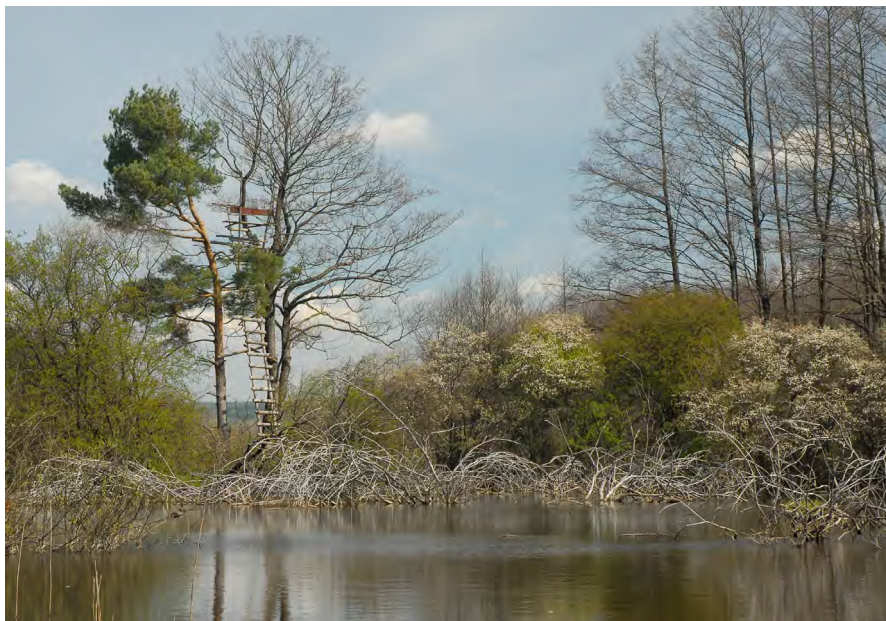
BUDE RYBÍ MASO HIT?

Na druhou stranu jako pozitivní lze hodnotit v současné době politickou situaci. Zájem Evropské unie i ČR je plně podporovat rozvoj akvakulturních chovů po celé Evropě (a to jak moderní recirkulační systémy, tak i tradiční rybníční chovy) pro zajištění hod-

notné potraviny – rybiho masa. Má to však svoje úskalí. Veškerá podpora EU je logicky podmíněna dalším prokazatelným růstem produkce, který musí rybáři do Bruselu dokladovat. I Evropská rybářská politika má svoje slabá místa. Krmné směsi užívané v mořských i sladkovodních technicistních akvakulturách jsou majoritně založeny na rybí moučce a rybím tuku. Narůstající produkce ryb v intenzivních akvakulturních chovech znamená nárůst potřeby rybí moučky, a tedy další drancování mořských ekosystémů. Přestože je významný podíl nahrazován rostlinnými bílkovinami, má tento systém svůj strop, který je již dávno překročen. Z tohoto pohledu způsob produkce českého kapra v rybnících založeného na konzumaci přirozené potravy (planktonu, bentosu) s příkrmováním obilovinami je dokonale trvale udržitelný. Češi se však konzumaci rybiho masa ironicky řečeno úspěšně brání a jeho spotřeba v porovnání s jinými zeměmi je velmi nízká a stagnuje.

GLOSA NA ZÁVĚR

Nastavit plošně systém rybníčního hospodaření, aby odpovídal některým přehnaně idealistickým představám ochrany přírody, by legislativně nebylo zase až tak těžké. Stačí jeden zákon, jedna vyhláška a z rybníků ubydou či zmizí ryby, s nimi ubudou či zmizí rybáři a s nimi i celý tento obor. Kdo ví, kde je ta správná hranice? Nedojde-li ke kompenzaci, vlastníci rybníky vypustí, neboť nebudou disponovat motivací ani prostředky na jejich provoz a údržbu a dál je to už jedna velká neznámá. Není příjemná představa doby, kdy se z rybářů stanou největší nechovatelé ryb a budou z nich pouze z dotací placení správci těch dokonalých staveb, jež fakticky budou ještě více patřit všem než vlastníkovi. Otázkou pak je, komu za ně zůstane odpovědnost.

Základní rybník Nový, 2007 Foto Radek Holcman

RYBÍM SVĚTEM, VRANÍM OKEM

PAVEL VRÁNA

Ing. PAVEL VRÁNA, Ph.D.
Ichtyolog sekretariátu Rady Českého
rybářského svazu, z. s.

Celý svůj život jsem zasvětil rybám a krom občasného koketování s uměním jsem „netrpěl“ jinými zálibami. Již od střední školy jsem směřoval k plné ichtyifikaci (zrybnění) a občas se po očku sledoval, zdali mi již nerostou blány mezi prsty či žábry za uchem. Jsem ichtyokrat a tak je mi vlastně blízké moje zaměstnání i vzestup hladiny světových oceánů.

Budu otevřený, co se týče současného stavu ochrany vodních živočichů a především ryb, jakožto vlajkových druhů:

PROBLÉM MÁ JMÉNO *RES NULLIUS*

Ryba je dle výkladu orgánů ochrany přírody věcí ničích, věcí bez pána. Je-li ryba usmrcena z nedbalosti, například při vodohospodářské havárii, pak nikomu nevzniká škoda. Ani rybářům – ale to bych snad ještě dovedl pochopit, neboť z přísně právního hlediska opravdu nejsme často schopni odlišit, kterou rybu jsme vysadili a která se v řece narodila. Ale dokonce ani státu – a to je opravdu zvláštní. Je to věc, se kterou se nemohu nikdy smířit. Důvodem není jen fakt, že mám ryby rád, ale také fakt, že tento výklad nemá v naší legislativě žádnou podporu (opravdu, o rybě jako věci ničích se tam nikde nepíše). Jedná se o svévolný výklad, který vyhovuje mnohým pachatelům nepravostí, ale rybám ani občanům našeho státu rozhodně nesvědčí.

KDO JE TADY DOMA?

Myslím, že nikdo nepochybuje o tom, že naše původní druhy do naší přírody prostě

patří. Problém nastává, máme-li definovat, kdo tu je a není původní. Musel sem dojít, doletět nebo doplavat sám? A před kolika roky? Kdo je starousedlík a kdo migrant? Mají oba stejné právo na život? Co když jeden utlačuje druhého? S balíčkem rozdaných karet navíc nepěkně míchá globální změna klimatu. Řada původních druhů mizí s tím, jak se mění klima, jiné druhy by rády obsadily jejich místo, ale zatím je hubíme jako nežádoucí. Myslím, že právě toto je takové bolavé místo ochrany přírody – vlastně nevíme, jestli náhodou nebojujeme proti přírodě, a tak trochu s větrnými mlýny.

Člověk už toho ukvapenými rozhodnutími pokazil celkem dost. Zapamatoval jsem si slova jednoho japonského řemeslníka, který říkal: „Vždycky máme možnost volby. Jít s přírodou, nebo proti ní. Obě cesty jsou možné. Ta druhá nás stojí podstatně více sil.“ No a to je možná princip fungování přírody. Minimalizace výdajů energie, snaha o harmonické zařazení do procesů, které běží kolem. Člověk z tohoto řádu vybočuje za cenu extrémních nákladů a u nás v Evropě tomu vždy nasadíme korunu. Tvrdošijně děláme výpady určitým směrem, podle momentálních nejnovějších vědeckých poznatků, v zájmu pokroku lidstva a světlejších zítřků, abychom se o pár let později vraceli na výchozí stav se sklopenými ušima a platili plnou vysokou cenu i s úroky.

V našich podmínkách jsou dnes hlavním problémem karasi stříbřití a střevličky východní. Dříve je po slovení rybníka rybáři zasypali páleným vápnem, zašumělo to

Res nullius. Foto Pavel Vrána

Vrtěti tokem. Foto Pavel Vrána

a s invazním druhem byl amen. Dnes nic podobného není možné a jejich likvidace také ne, najednou se každý zajímá o to, zda to rybu nepálí a zda umírá důstojně (přitom co se děje s rybou v turbíně hydroelektrárny nikdo nezkoumá). Osobně si myslím, že na hrubý pytel platí jen hrubá záplata a chceme-li zabránit množení těchto druhů, jsou nutná poměrně radikální opatření. Dalším problémem je šíření invazních hlaváčů, kteří se díky přísavnému terči mohou „přísát“ na loď a cestovat s ní proti proudu. Navíc jim pro život nesmírně svědčí těžký kamenný zához, který se tak hojně využívá k regulaci našich řek. Nechceme-li omezit lodní dopravu, bude zde každá rada drahá, běžné prostředky na hlaváče neplatí a nezbývá než doufat, že se na ně postupně zaměří rybožraví predátoři nebo že je zreguluje nějaká nemoc či parazit.

VRTĚTI TOKEM

Když to přiblížím k mým oblíbeným řekám, zatímco jedna generace toky narovnává, druhá je zpátky křiví, a tak se všechny generace lopotí jak za časů faraónových, aniž by jedna generace měla z práce té předchozí nějaký zvlášť dobrý pocit. Málem se chce říci, že kdybychom složili ruce do klína, možná bychom neudělali úplně špatně – protože zatímco my neděláme nic, příroda pořád na něčem pracuje a zpravidla to mívá lepší konec, než když něco vymyslí člověk. Například takový rybář byl u nás degradován do role vysazovatele rybích násad. Jenže – a tady je ten háček – vysazování násad má být třešničkou na dortu. Základem musí být přirozeně se reprodukcující populace původních ryb. No a kde jí máme vzít, je-li

tok ve špatném ekologicko-morfologickém stavu? Chybí nám trdiště, potravní plochy, úkryty/stanoviště, rybí školky, migrační prostupnost. Tohle všechno umíme jako rybáři dobře definovat, ale nemáme na to žádný vliv. Jediným „vládcem“ nad daným tokem je jeho správce, kterým bývá většinou některý z podniků Povodí. Ale jeho aktivity často směřují přesně opačným směrem: regulace toků, hydroenergetika, odběr surové vody, lodní doprava.

Řeka jako životní prostředí těch, kteří bez ní doopravdy neumí žít, tak stojí někde v koutku, s čepicí mezi koleny. Jeden by věřil, že tvrdé úpravy toků jsou věci minulosti a nyní již směřujeme výhradně ke světlým zítřkům, ale opak je pravdou. Stačí se podívat kolem sebe nebo se zaposlouchat do ódy pana prezidenta na průplavní spojení Dunaj-Odra-Labe. Člověk se ve své vrozené neskromnosti

napřed snaží vybudovat dobré bydlo co nejblíže toku (čím bohatší, tím blíže, pokud možno v záplavové oblasti a ještě načerno). Pak piští, že je tu zlá řeka, která svévolně vybřežuje a stáť že by s tím měl něco dělat, nejlépe je ochránit, tak hybaj, Anče, Kuba, hajnej, ať je tu nějaká hráz či co. No, chyba lávky, řeka už je taková, dynamická, a má-li zůstat řekou, jiná už nebude.

Betonová lobby jede podle vlastních pravidel a na zájmy ryb, rybářů i ochránců přírody z vysoka kašle stejným dílem, přičemž se dle potřeby zaklíná povodní anebo suchem. Tedy jednou a provždy – nebude-li v dobré kondici řeka jako taková, nebude v dobré kondici ani rybí obsádka. Zde vidím velkou příležitost spojit síly s ochranou přírody.

HYDROENERGETIKA ANEB: „A PŘECE SE (TURBÍNA) TOČÍ...“

Když vidím všechn ten zmar v oblasti vod, často bych si nejraději přivázal na krk mlýnský kámen, jak se to píše v pohádkách a skočil do tůně. Jen bych si pravděpodobně rozbil kušnu, protože vodu už většinou odvedla hydroelektrárna. Nejnovější trendy hovoří jasně: na každém jezu ne jedna, ale pokud možno hned dvě hydroelektrárny. „Semlít“ i minimální zůstatkový průtok. Tam, kde máme starou turbínu, dáme jinou, větší, s vyšší hltností. Pod rouškou zelené energie se rýsuje dravě kořistnický přístup: každá peřej bez jezu představuje příležitost, která hříšně leží ladem a je třeba jí patřičně využít. Čert vem rybáře, vodáka, rozličnou vodní žoužel i romantické vodopády – vždyť tady jde o byznys – při každém otočení turbíny příjemně cinkne mince. Budeme se zaklínat návazností na staré

A přece se točí. Foto Pavel Vrána

Upíři našich toků. Foto Pavel Vrána

mlynářské cechy, krýt dekrety na odběr vody, které nám před staletími vydal v osvětlené moudrosti císařpán, budeme harašit potřebou vyššího podílu zelené energie. To víte, hydroelektrárna, to je zlaté vejce. A zde se mi připomíná opět jedno východní moudro: „Všechno nakonec dobře dopadne. Nedopadlo to dobře? Tak to ještě není konec...“. Proto věřím, že i v této oblasti dojde ke zlepšení.

Co by nám v této oblasti opravdu pomohlo? Rozdělení výkupních cen energie podle skutečného „greeningu“, tedy podle toho, zda daná hydroelektrárna respektuje platné povolení k nakládání s vodami a dodržuje minimální zůstatkový průtok, zda má vybudovaný rybí přechod pro poproudovou a protiproudovou migraci ryb, zábranu proti vnikání ryb do turbíny, případně zda používá rybám přátelskou (fish friendly) turbínu. Tak by se rychle oddělilo zrno od plev, poctiví elektrárnici od nepoctivých, a jistě by došlo k mnohemu kvalitativnímu posunu k lepšímu.

Za současného stavu se pak nepoctivcům „vyplatí“ riskovat, že možná dostanou nějakou směšnou pokutu od ČIŽP za nedodržení minimálního zůstatkového průtoku než riskovat, že budou muset platit velké penále za nedodání nasmlouvaného množství energie do sítě.

UPIŘI NAŠICH TOKŮ

Ne že by se snad jednalo o nějaký nový živočišný druh. Zjistili jsme, že se nám z některých toků voda prostě ztrácí, a to i na několik hodin. V takovém prostředí pak mohou prosperovat třeba lezci rodu *Periophthalmus*, kterým již dnes globální

oteplování umetá cestu k nám, ale našim druhům ryb to evidentně nesvědčí. Zatímco v létě nám škodí umělé zavlažování (počítali jste, kolik si vezme třeba golfový trávníček?), jinde jsou to technologické odběry (chlazení v průmyslu, ano, i odběry pitné vody) a naše řeky vysychají, v zimě se naopak může jednat o umělé zasněžování, které je schopné „vypít“ celý potok. Pak umrznou nejen ryby, ale i jejich potrava ukrytá mezi kameny. Na jaře těch pár rybích mrtvolek vezme jarní příval a rybáři pozdě zjistí, že mají potok prázdný.

Činnost rybářské stráže potvrzuje, že podobně jako upíři, provádějí odběratelé vody své nekalé rejdy především v noci. Co oko nevidí, to srdce nebolí a kde není žalobce, tam není soudce. Postihy jsou zřídka, zisky lákavé, tak proč to nezkusit, že?

Příslušné instituce by se měly zamyslet

především nad kumulativním efektem povolených odběrů. Klesne-li teplota pod nulu a všechny areály začnou najednou zasněžovat přímo z toků, nezřídka zbývá rybám pár hodin života. Jediným řešením je přirozená sněhová nadílka a v případě umělého zasněžování nádrží, do které bude voda jímána s předstihem v období, kdy je jí dostatek.

V případě letních přísůšků chce vodu každý – k legálním odběrům se přidají ty nelegální a najednou v toku neteče nic. V těchto obdobích by měly být dozorující orgány zvláště činné a bedlivě zkoumat rozsah užívání našich vod.

PLÍŽIVÁ SMRT

Hovořím o smyvu ornice z polí do našich vodotečí. Zatímco v průběhu bleskových povodní se řada našich toků nepřírozně zahlubuje pod úroveň terénu, což snižuje osvit a s tím primární produkci, tůňe a málo proudná místa se nám na řadě míst zanáší ornici, která je postupně splavována do toků. Zde vytváří na dně podivnou huspeninu, která hubí vše živé – ucpává každou mezeru ve štěrku, zanáší v mohutných vrstvách tůňe, přičemž likviduje žádoucí skupiny hmyzu, ryb a jejich jiker, v rámci čilých anaerobních procesů produkuje toxické plyny a za vyšších stavů vody způsobuje zákal a ucpává rybám žábry.

Řešení podle mého představuje rozdělení půdních bloků, které máme největší v Evropě, povinný podsev u širokořádkých plodin, zvýšení počtu dobytčích jednotek a s tím spojené zapravování organické hmoty do půdy i změny skladby osevního postupu.

Plíživá smrt. Foto Pavel Vrána

Nezaprší a nezaprší. Foto Pavel Vrána

Zde je nutná spolupráce ochrany přírody se zemědělci a tvůrci dotační politiky EU i státu.

Velkou příležitost vidím také v regulované transplantaci vodních rostlin, zvláště na tocích, kde vymizely. Jejich schopnost čistit vodu, poskytovat potravu, úkryt či dokonce stanoviště je stále nedocenená...

NEZAPRŠÍ A NEZAPRŠÍ

Klimatická změna je tu a je tu rychleji, než jsme čekali. Podíl lidské viny na této změně si netroufám odhadovat. Nicméně sledují, že mnozí by za ní rádi někoho učinili zodpovědným. Často slyším dotazy novinářů: „Nepřší! Co s tím budete dělat?“ Jako by rybáři měli vozit vodu do potoků v cisternách. Je zde skupina lidí, kteří se modlí k betonu a věří, že je spasí přehrady. Já netvrdím, že žádné přehrady nepotřebujeme, ale mají rizika, o kterých by měli lidé vědět.

Předně, stejně jako člověk, i každá přehrada stárne. Na počátku je vodní ráj, na konci je takové vodní peklo. Na začátku je hojnost hospodářsky cenných ryb a čistá voda, na konci zbytky plevelných ryb v louži s tunami sedimentů. Nerudovská otázka, kam s ním? S tím sedimentem. Odbahnit rybník, to si umíme představit. A teď si vezmeme třeba údolní nádrž Orlík. Víte, kolik je na dně sedimentů? Metry. Kdybychom ji měli odbahnit, asi by na to padlo několik státních rozpočtů – a s ohledem na množství sedimentů asi i všechny ryby až do Prahy, protože ke konci by už z vypouštěné přehrady teklo jen bahno. Ale Orlík, stejně jako ostatní nádrže stárne! Jednou přijde doba, kdy budeme řešit, co dál. Dnes se

zde voda v létě začíná nepříjemným způsobem zelenat, co bude dál? Myslíte, že je to pohádka s dobrým koncem, že se to „samo“ zlepší? Každá přehrada je smlouva s čertem. Přijde čas, kdy si přijde pro duši. Pro duši naší řeky.

S tím, jak klesá množství srážek, mění se ředící poměr odpadních vod vypouštěných z čistíren odpadních vod ČOV. Na některých tocích kolem Prahy (odpusťte můj vrozený pragocentrismus) již dnes v letním období představuje odpadní voda z ČOV hlavní zdroj vody v potoce. Jaká může být její kvalita? Voda zbavená s odpuštěním trusu, organiky, řekme tomu jakkoliv, najednou postrádá živiny potřebné k produkci bentického hmyzu, rostlin i ryb. Namísto toho obsahuje řadu stabilních chemických látek,

kteří čistírna nedokáže odbourat a tyto látky různě degradují a reagují spolu, přičemž vytváří nové komplexy s neprobádanými účinky. Jedno je jisté – řada léčiv má přímý vliv na ryby, vždyť jsou to obratlovci, ze kterých jsme kdysi dávno vzešli. Zde bych viděl velkou příležitost pro vědu a výzkum, právě sem by bylo dobré napnout mnohé síly.

RYBOŽRAVÍ PREDÁTOŘI JAKO MODLA

Zaměřím se teď na dvojici hlavních rybožravců, kterou tvoří kormorán a vydra. Popíšu, jak to vidím já a prosím, abyste si kvůli tomu nezvedali tlak, spíše to brali jako úvahu či příspěvek do pestré diskuze. Tedy: kormorána velkého bych s klidem nechal prohlásit na našem území invazním nepůvodním druhem. Naplňuje veškerá kritéria. Druhový název *sinensis* nám napovídá, že tu nebude úplně doma, vykopávky nám naznačují, že se zde zřejmě dříve nevykytoval, staré kroniky našich předků ani nenaznačují, že by v našich krajích pobýval masově a způsoboval nějaké zásadní škody na rybách. Ještě před 20 lety to byla ornitologická senzace, dnes hotová pohroma. Neříkám, že zde člověk nemá svůj díl viny: přelovení oceánů, zregulované toky. Nicméně, současný stav je srovnatelný snad jen s invazí mandelinky nebo bolševníku. Zde se občas ochrana přírody ohání tím, že nejde o invazní druh, protože k nám nebyl zavlečen uměle, člověkem. Ale to přeci není pravda! Taková definice je od základu špatná. Invaze přece často začínají tak, že někdo někam přemístí bez vyzvání

Rybožraví predátoři. Foto Pavel Vrána

Kdo je tady doma. Foto Pavel Vrána

a je lhostejné, zda přijde po svých, přijede na chlupatém poníkově nebo tankem. Podstatné je, že se objevuje náhle, zpravidla nezávan, v neobvykle vysokých počtech a ohrožuje místní populaci.

Právě zde by bylo možné čerpat štědré dotace EU na regulaci invazního nepůvodního druhu...

A co vydra? Ta je bez diskuze původním druhem. Ale... Člověk odstranil prakticky všechny přirozené regulační mechanismy a nyní očekává, že si příroda sama poradí. Kéž by. Netvrdím, že vydra je zlá, dělá, co umí a dělá to dobře. Nicméně tvrdím, že nemůžeme koukat na to, jak se nám ztrácí celé populace ryb doslova před očima. Regulace početních stavů vyder je za současné situace nutná. Slýchám, že regulace vyder možná není, protože: *Populace vyder je cenná a zranitelná*. Ptám se, populace našich ryb cenná a zranitelná není? Kdo určí, který druh je cennější?

Také slýchám: *Tam a tam někdo zlý nastrožil na vydru železa, co hůř, nějaká nelidská zrůda na ní políčila jed. Jak kruté, to by se mělo přísně potrestat!* Ptám se, dali jste tomu někomu jinou, legální možnost regulace vydry méně bolestivým způsobem? Celý život věnujete odchovu ryb, pipláte si je od jikry po dvouročka a nakonec vám zbydou jen oči pro pláč (respektive šupiny na kamenech). Pocit člověka, který pouhý pozorovatel přírody nezažije. Budete pěstovat salát a mít radost ze slimáka? Nedojde vám s ním po čase trpělivost? Jestliže dnes lovec zastřelí vydru, je to nelegální, spáchá tím trestný čin a když ho chytí, dostane pokutu, přijde o všechny zbraně

(ve kterých má půl jmění), a nezřídka smysl života. Za dané situace nikdo nebude hazardovat. Železa či jed jsou rozhodně méně riskantním řešením. Ptám se ale, je tohle řešení a je to řešení, které jsme chtěli? Legální regulace chce povolení, zkušenost, čas a štěstí. Umožňuje nastavení limitů, zpětné kontroly a cílené regulace na klíčových místech – a to je cíl. Když to funguje v jiných státech, proč by to nefungovalo u nás?

Nastavme jasná pravidla managementu vydří populace, postavme se k tomu jako stát čelem. Máme-li problém, je třeba ho řešit a řešit ho společně. Odpusťte ten příměr, zdá se mi, že se zatím ve věci vyder tváříme trochu jako ty tři opičky, z nichž jedna nevidí, druhá neslyší a třetí nemluví. Tak alespoň že psát (zatím) mohu, i když příznávám, že pro některé ochranáře jsem již od nynějška opičák hodný lynčování...

BLÝSKÁ SE NA LEPŠÍ ČASY? TAK ROZHODNĚ...

Určitě. Je zde hmatatelný posun a velké možnosti do budoucna. Zájmy rybářů a ochránců přírody se při zachování zdravého rozumu musí nutně protínat. Myslím, že nejen já, ale i řada dalších rybářů se považuje za ochránce přírody. Potíž nastává ve chvíli, kdy se jedna nebo druhá strana začne domnívat, že má monopol na to, že ví jak na to. Pak začínají strkanice o to, kdo z koho a veškerá nepravost s tím spojená. Pamatuji doby, kdy vztahy mezi ochranou přírody a zemědělstvím připomínaly vleklou zákopovou válku. Jedna i druhá strana obviňovala tu druhou, že „tomu nerozumí“

a snažila se něco narafořit, tiše protlačit, zamotat do klíčkůk paragrafů, nebo vnutit násilím. Za vším tímto byl nějaký z mého pohledu těžko pochopitelný boj o moc, rozhodování, o to, který úřad bude co povolovat. Do těchto bojů se odmítám zapojovat a spíše hledám možnosti spolupráce, a tedy i lidi spolupráce schopné, ochotné a odborně způsobilé. Musím říci, že jsem jich ke své radosti našel celou řadu a jsou to lidé, kterých si velice vážím.

Paradoxně mi moc nevadí fanatici, kteří usilovně lobují za svůj hýčkaný a protěžovaný druh živočicha – ať je to rak, mlž, plž anebo rybožravec... Jsou mi vlastní svojí povahou, protože i já mám rád svoje ryby a v rámci reziduální objektivitě příznávám, že je mohu protěžovat na úkor všech ostatních živáků.

Co bych v této souvislosti u orgánů státní správy a ochrany přírody uvítal, je více pracovníků zaměřených právě na oblast ryb. Někdy zde těžko hledám partnera ke spolupráci. Dalším kamenem úrazu je pro mne vysoká fluktuace pracovníků AOPK ČR. Nevím, zda jsou na vině finance, vysoký (pracovní) tlak, vyhoření, či něco jiného. Podám si s někým ruku, těším se na spolupráci, přijdu příště a ejhle – onen člověk již tam nepracuje. Základem spolupráce je jistá míra stability, pevných vazeb. Jsou-li stále trhány a obnovovány, brzdí to rychlost našeho posunu k lepšímu.

Pozitivně hodnotím nedávno navázanou spolupráci ČRS s Povodím Vltavy a ČSOP při úklidu ÚN Orlik. Domnívám se, že taková akce je nejen obecně prospěšná, ale dává možnost setkání a navázání kontaktů napříč zájmovými organizacemi. Věřím, že ač se tento dobrý projekt rodí trochu za pochodu, může se z něj nakonec vyklubat dlouhodobější a širší spolupráce.

Celkově se domnívám, že jsme na dobré cestě, vidím plno věcí, které se v mém sektoru zlepšily a hlavně, které se ještě mají šanci zlepšit. Je třeba začít po malých kouscích, začít vždy u sebe, vést především děti k zodpovědnosti a osobnímu vztahu k přírodě. Tak na to jdou ve všech vyspělých státech a chrání tak vlastní budoucnost. Co totiž prospívá přírodě, prospívá v konečném důsledku nám všem.

PŘÍRODA NEZNÁ HRANIC, MY S NIMI VŠAK DOKÁŽEME DIVY

MICHAEL HOŠEK, PETR ROTH

Ing. MICHAEL HOŠEK
V letech 2002-2013 pracoval na AOPK ČR, z toho od roku 2005 jako náměstek ředitele odpovědný za dokumentaci ochrany přírody včetně sledování jejího stavu, a za mezinárodní spolupráci včetně praktické implementace evropské legislativy. Poté krátce působil na MŽP. Od roku 2014 se věnuje především firmám konsorcia INTEGRA Group (DHP Conservation s.r.o. a Integra Consulting s.r.o.). Je členem Rady Světového svazu ochrany přírody (IUCN) a Vice President EUROPARC Federation.

RNDr. PETR ROTH, CSc.
Pracoval nejprve v základním výzkumu, později působil jako vedoucí správy CHKO Kokořínsko a poté na Ministerstvu životního prostředí v oblasti ochrany přírody, kde od roku 1998 odpovídal zejména za naplňování povinností, spojených s přípravou na vstup do EU. Od 2010 nezávislý konzultant se zaměřením na Naturu 2000, územní ochranu, monitoring a reporting. Pracuje především v zemích západního Balkánu.

Pokud se v tomto čísle ptáme zástupců jiných oborů a skupin na jejich názor na českou ochranu přírody (OP), je vhodné takový kaleidoskop doplnit o informaci, jak náš obor vidíme v evropském kontextu. Záměrně se neptáme našich zahraničních kolegů¹. Namísto toho se odvažujeme zasadit tuzemskou OP do evropského rámce sami – my, kteří jsme v ní dlouho byli (či stále jsme) aktivní, a zároveň již mnoho let pracujeme se systémy OP jak v zemích EU, tak v kandidátských a spolupracujících státech.

Nejde o vyčerpávající studii, spíše o výběr toho, co považujeme za důležité či charakteristické. Je logické, že takový výběr musí být zčásti subjektivní – což nebude na škodu, pokud to vyvolá diskusi, a především povede k tomu, že se ochránáři zamyslí nad tím, jak jsou vnímání „zvenčí“ – a z daleka to nemusí být jen ze zahraničí. Tento článek nemá být prázdnotou kritikou, ale jakýmsi „nastavením zrcadla“. Česká OP má stále silný základ a potenciál, neměla by jej však utrácet v příjemné chiméře výjimečnosti bez zpětné vazby založené na faktech. Česká OP je velice zahleděná do sebe. Jinými slovy náš obor je izolovaný, stejně jako v naprosté většině ostatních zemí, díky časté paličatosti při prosazování našich názorů. Bez ohledu na poměrně velké množství mezinárodních iniciativ, metodik, sjednocování definic chráněných území apod. si stále každý stát v OP hraje především na vlastním písku, který často bohužel považuje za ten nejdůležitější na světě.

Stejně jako v jiných zemích, i u nás to má svou logiku. Ve střední Evropě je OP založena především na zákonném rámci, který je realizován

státní administrativou. Jak zákony, tak i jejich implementace končí na hranicích, a zároveň se systémy jednotlivých zemí od sebe velmi liší². Je to dáno historicky i kulturně a těžko na tom něco změníme (i pokud bychom chtěli). Druhý model, tj. založený především na iniciativě občanů, nacházíme především v zemích na březích Atlantiku včetně jeho ostrovů (zejména Nizozemsko a Velká Británie), ale i u našich sousedů – v Německu a Rakousku. Cílem tohoto textu však není posuzovat, který systém je lepší, ale jak je (či může být) česká OP vnímána ze zahraničí. Svůj pohled jsme rozdělili do níže popsaných okruhů.

Před samotným hodnocením je však třeba předeslat, jak naši OP v zahraničí prezentujeme my osobně. V každém případě na ni vždy pějeme chválu. To, že (zpravidla) jako znalci dobře víme o jejich slabých místech, patří především do interních oborových diskusí, vedených v českém jazyce. Leckterému čtenáři by se nyní totiž možná chtělo říci: „To střílejí ti praví, když to měli tak dlouho na starosti“. Předně: ano, měli jsme (v určité míře), ale v jiných podmínkách. Troufáme si tvrdit, že v podmínkách lepších – rozpočtově, ale i z hlediska podpory (či alespoň tolerance) na politické úrovni. Současný stav našim nástupcům rozhodně nezavidíme.

JAK TEDY V ZAHRANIČÍ PŘEDSTAVUJEME ČESKOU OP:

a) Je institucionálně silná. V našem oboru pracuje nejvíce profesionálů s neporovnatelně silnějšími finančními prostředky a zákonnými kompetencemi, než je tomu ve většině evropských států³. Jako jediný

¹ V podstatě všichni zahraniční kolegové, kteří s naším oborem spolupracují, jej znají pouze z pohledu dílčích aktivit, jichž se sami účastní. Česká OP jednoduše nikdy necitila potřebu zahraničních projektů pro navýšení svých kapacit, oproti většině dalších států našeho regionu. Proto k nám žádní zahraniční experti, kteří by posuzovali náš obor jako celek a případně navrhovali jeho strukturální změny, nikdy nejezdili. A proto také – na druhou stranu – nemáme téměř žádnou zpětnou vazbu o tom, jak nás v zahraničí vidí.

² Takovým příkladem může být např. rozdíl mezi Českem a Slovenskem. Oba státy začínaly v roce 1993 – minimálně z legislativního pohledu – na stejné startovní čáře, a přitom jsou dnes naše systémy po necelých 30 letech velice odlišné a prakticky těžko porovnatelné.

³ Občas se „manažeri“ OP snaží tuto skutečnost zakrývat před politiky, aby je snad náhodou nenapadlo nás „zglajchšaltovat“ s našimi sousedy. Považujeme takovou strategii za neopodstatněnou. Je totiž třeba dívat se nejen na výdaje, ale i na to, co za ně obor odvádí a jak to zapadá do celkovému systému veřejné správy.

stát v Evropě máme speciální státní správu v podobě Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) a správ národních parků (NP), které jsou zároveň odbornými organizacemi.

- b) Má velmi silné a jasně definované kompetence, dané zákony s jejich prováděcími předpisy. Na jednu stranu je to dobře, na druhou stranu především zákon o ochraně přírody a krajiny byl již novelizován téměř 40krát, což jej jako celek pomalu, ale jistě zbavuje funkčnosti. Novelizace se vždy soustředí jen na jeho určitou – v tu chvíli prioritní – část, ne na zákon jako celek či dlouhodobě problematické oddíly, které však prioritou v daný okamžik nejsou. V podobné situaci je ale OP i v dalších zemích, včetně Slovenska.
- c) Máme jednu z nejlepších informačních a datových základů v celé Evropě. Náš systém sběru a ukládání dat na centrální úrovni nám zahraniční kolegové opravdu závidí. Data shromažďuje centrálně AOPK ČR od mnoha velmi rozdílných subjektů, a před akceptováním jsou verifikována (to obojí je pravdu unikátní, tj. nemá v zahraničí obdoby). V čem jsme však slabí, je používání těchto údajů k popularizaci a komunikaci OP s veřejností (i ostatními resorty). Zatímco jiné státy toto dokážou dělat neskonale lépe s výrazně méně exaktními informacemi, my se raději zavíráme do „expertních“ bublin, ve kterých obecně odmítáme interpretace, zavánějící jakoukoliv popularizací. To je aspekt, který škodí naší OP v současnosti snad nejvíce. Kdo podporí OP, když její důležitost nepochopí veřejnost?
- d) Ještě relativně nedávno jsme měli systém poměrně stabilního, dlouhodobého a objemově dosti vysokého (přestože většina ochranářů byla vždy přesvědčena, že OP je podfinancovaná) mandatorního financování z veřejných rozpočtů. Projektový přístup z operačních programů a podobných zdrojů tento systém změnil, přesto si však v rezortu Ministerstva životního prostředí (MŽP) zachováváme i tzv. národní zdroje financování, a především považujeme za samozřejmé, že veřejná správa má

povinnost ochranu přírody finančně zajišťovat. Negativní trend v podobě snižování mandatorních zdrojů financování OP je patrný prakticky ve všech evropských zemích, mnohé státy (především na západ od nás) ale projektové financování chápou mnohem více dlouhodobě a začleňují ho vhodně do strategického plánování.

Pokusíme se nyní o stručné hodnocení, jak si z našeho pohledu česká OP stojí v kontextu širší Evropy. Tento výčet je subjektivní a zdaleka není konečný. Vybrali jsme to, co osobně považujeme za nejdůležitější.

SPOLUPRÁCE V RÁMCI EU

Díky zmíněným kvalitním informacím a tím i vysoce hodnocenému reportingu vůči Evropské komisi jsme bráni jako odborně velmi zdatný stát, směle srovnatelný s takovými jako je např. Švédsko. Zároveň je oceňováno, že AOPK ČR je dlouhodobě členem konsorcia European Topic Centre on Biological Diversity (ETC/BD), což je důkaz vysoké odbornosti. Pokud se však bavíme o ČR z hlediska její účasti na strategických diskusích o dalším směřování ochrany biodiverzity v EU, rozhodně mezi premianty nepatříme, spíše naopak. Kromě toho, že MŽP i AOPK ČR na tyto činnosti uvolňuje jen několik málo pracovníků, již téměř 10 let nemáme žádnou systematickou pozici vůči mezinárodním agendám. Jednáme *ad hoc*, a to se o nás velmi dobře ví. Vlastně jen řešíme, jaké máme povinnosti a jak je „efektivně“ (rozumějme s co nejmenší námahou a často formálně) splnit. Není potom divu, že politiku ochrany biodiverzity EU určují státy se zcela jinými podmínkami, legislativou a často neuvěřitelně devastovanými přírodními zdroji, a my pak musíme se zaťatými zuby plnit leccos, co v podmínkách našich nedává valný smysl a naší zemi často ani neprospívá.

SPOLUPRÁCE S OKOLNÍMI STÁTY

Pomiňme pravidelné setkávání přeshraničních „komisí“ na ministerské úrovni. Pokud se bavíme o praktické ochraně, pak je to z naprosté většiny záležitostí správ NP, minimálně přispívají také AOPK ČR, MŽP a nevládní organizace (NNO) řešící přeshraniční

projekty zaměřené především na vybrané ohrožené druhy. A proč především správy NP? Protože všechny NP jsou přeshraniční, tj. mají svého partnera na druhé straně státní hranice. Spolupráce českých NP s jejich přeshraničními partnery je v Evropě v současnosti jednou z nejviditelnějších „výkladních skříní“ české OP. Všechny čtyři NP jsou certifikovány jako EUROPARC Transboundary Parks a aktivně své zkušenosti sdílejí s dalšími bilaterálními i trilaterálními správami chráněných území v regionu. To je samozřejmě dobře, ale příležitostí k mezinárodní spolupráci pro dosažení konkrétních výstupů – podložených odborně, nikoli politicky či proto, že na určité téma zrovna někdo vypsal finanční výzvu – se nabízejí desítky, ne-li stovky, a to zdaleka ne jen v úzce přeshraničním kontextu.

EVROPSKÉ PROJEKTY

Takovými projekty máme na mysli ty, které zadává a financuje Evropská komise a které slouží především k transpozici a implementaci směrnic o stanovištích a ptácích v kandidátských zemích pro vstup do EU. Nevýhodou našeho systému je, že většina expertů je zaměstnána ve veřejné správě, tj. máme jen málo nezávislých odborníků (vyšší jednotky) nebo firem (nižší jednotky) účastnících se mezinárodních projektů. Státní OP až na krátkou periodu těsně po vstupu do EU spolupráci na mezinárodních projektech explicitně odmítá. Je to škoda, protože české zkušenosti s plněním předvstupních podmínek byly cenné – a neméně cenná je konfrontace českých přístupů se zahraničními, což je často jediná cesta, jež nám odhaluje i naše slabé stránky, o kterých jinak „doma“ ani nevíme. Bohužel, dnes už tyto zkušenosti mají především ti, kteří ve státních službách nejsou, a česká státní OP už tak vlastně přestává být pro země připravující se na vstup (ale i pro ostatní země EU, jejichž instituce či firmy získávají a implementují velké projekty) relevantní partner.

POMOC TZV. SOUSEDSKÝM A ROZVOJOVÝM ZEMÍM

Pomiňme exotiku, kterou mají veřejnost i média ráda⁴, a soustředme se opravdu čistě na ochranu přírody. V této oblasti se

⁴ Především zoologické zahrady a jejich aktivity v původních areálech jimi chovaných druhů nebo vědecké aktivity ve vybraných „hotspotech“ biodiverzity.

státy dělí na dvě skupiny: ty bohaté, které na takové projekty vynakládají významné množství prostředků (Německo, v EU v současnosti také Dánsko, dlouhodobě i USA), a pak většinu, která v této oblasti v našem regionu činná není. My se domníváme, že česká OP má co předávat a stojí za to provádět to právě prostřednictvím takových projektů především v oblasti správy chráněných území a aktivní péče o ně. K tomu však chybí dostatek odborníků, kteří by se mohli takových projektů účastnit⁵. Pokud by se česká OP měla v této oblasti více angažovat, bylo by vhodné, aby tomu předcházela strategická úvaha o výběru konkrétních zemí. Biodiverzita určité země a míra jejího ohrožení by totiž neměly být základním kritériem výběru. Má-li tento typ rozvojové pomoci zanechat hmatatelné výstupy a nemá-li být pouze prostředkem k cestování za exotikou, je třeba se soustředit na země, kde existují alespoň základní fungující „domácí“ instituce OP a určitý „nadkritický“ počet domácích odborníků s odpovídajícím vzděláním a praxí. My tam můžeme přispět ne tak, že něco „postavíme nebo zafinancujeme“, ale především tím, že tamním institucím v rámci „capacity building“ pomůžeme dosáhnout vyšší odborné úrovně. Takové projekty jsou od roku 2012 českou ochranou přírody realizovány pouze v Gruzii jako jedné z prioritních zemí pro českou rozvojovou pomoc. V tomto ohledu nelze hodnotit, zda jsou dostatečné či ne, či zda jejich prostřednictvím česká OP dělá opravdu to, co umí dobře a v dostatečné míře. Projekty, implementované v zahraničí českou OP, by se měly soustředit na to, v čem jsme nejsilnější, což je právě odborná OP a nikoli například turismus, se kterým se stále učíme zacházet jako s nástrojem i na domácí půdě – přestože je, zdá se, k „vývozu“ hodně lákavým tématem.

PÉČE O ZVLÁŠTĚ CHRÁNĚNÁ ÚZEMÍ

Česká OP je hrdá – do značné míry oprávněně – na systém, rozlohu, počet a management ZCHÚ. Zůstaneme-li u maloplošných ZCHÚ, s vysokou pravděpodobností jich máme nejvyšší počet na obyvatele v celé Evropě, ne-li v celosvětovém měřítku. Pokud by přírodovědci měli volnou ruku k dalšímu vyhledávání, mají v záloze další

stovky nových návrhů. Většina ZCHÚ je vyhlášena pro ochranu fenoménů vyžadujících aktivní management. Ten finančně i fakticky zajišťuje většinou veřejná správa, nikoli vlastníci pozemků v rámci běžného hospodaření. Málokdo dnes ví, že ČR (resp. ČSR a před tím ČSSR) byla od 50. let 20. století vedle Sovětského svazu státem s nejvyšší mírou znárodnění. Soukromé vlastnictví nemovitostí se omezilo pouze na rodinné domy a zahrady; zemědělská i lesní půda, a tedy i všechna chráněná území, byla státní a stát zajišťoval péči o ně. Tento systém zůstal do značné míry zachován i po roce 1990 – a to je na jedné straně dobře, na straně druhé je dobré si uvědomit, že to je systém v podstatě normální, s jasnými finančními i kapacitními limity. Vyprávíme-li v zahraničí o tom, jak orgány ochrany přírody draze platí za spasení ZCHÚ malými stády ovcí, vlastněnými soukromníky a převáženy po republice kamióny, narážíme na naprosté kulturní nepochopení – naše veřejná správa u nás takto supluje elementární činnost vlastníků pozemků a ani v těch nejchudších zemích Evropy (zatím) nikoho nenapadne, že by něco takového mohl plně platit a zajišťovat stát. Za posledních 30 let se však u nás počet ZCHÚ zvýšil o 100 % ze zhruba 1300 na dnešních 2662 a naprostá většina ZCHÚ vyžaduje management, často specializovaný – na rozdíl od minulosti, kdy převládal nenákladný (i když většinou nedostatečný) konzervační přístup. Zpřetrhané vazby restituentů k půdě již nikdo nenaváže – ostatně v celé Evropě pozorujeme stejný logický trend, kdy mladí opouštějí venkov a nechtějí v rurálních oblastech hospodařit. Bylo by tedy dobré si uvědomit, kde jsou naše limity – nejen finanční, ale především kapacitní – v péči o ZCHÚ, a co je opravdu do budoucna udržitelné. V souvislosti s udržitelností by také stálo za to začít kriticky přemýšlet o tom, zda náš systém 6 kategorií ZCHÚ, ptačích oblastí, základní ochrany částí naturových lokalit a smluvně chráněných území, nemluvě o stovce přírodních parků, s tolika orgány ochrany přírody a s kompetencemi natolik složitými, že je „outsider“ (ani veřejnost) nedokáže vůbec pochopit, opravdu odpovídá potřebám ochrany přírody a je pro ni přínosem. Inspirací v jednoduchosti nám mohou být

právě leckteré zahraniční systémy.

NATUROVÉ HODNOCENÍ

Právem jsme hrdí na hodnocení vlivů na naturové lokality, resp. na náš systém autorizovaných osob, v němž zásadní roli hraje neprominutelné ekologické vzdělání, absolvování přísné zkoušky, průběžná kontrola kvality i možnost odebrání autorizace. Jako jediný stát na světě máme také dvoustupňový proces EIA, umožňující do značné míry nezávislou oponenturu naturového hodnocení, a máme i naturové hodnocení zřetelně oddělené od vlastního procesu EIA. Také náš informační systém SEA/EIA a veřejná přístupnost všech dokumentů hodnocení je unikátní v měřítku EU. Protože podle dostupných informací je v mnoha zemích EU, včetně západních, naturové hodnocení formální až velmi pochybné či dokonce se téměř neaplikuje, získali jsme určitý pocit jedinečnosti. Neměli bychom ale usnout na vavřínech: stanovení významnosti vlivů u nás je stále arbitrární a závisí na každém hodnotiteli (resp. občas i na investori, který dané hodnocení platí), tedy mnohdy neprovádíme kvantifikaci nevýznamných vlivů, jejichž kumulace může být v důsledku ničivější než jeden zjevný významný vliv apod. Rozhodně by neškodilo prostudovat např. německé metodiky a podívat se na to, zda v nich nemůžeme nalézt určitou inspiraci.

ZÁVĚREM

Výše uvedené okruhy a náš názor na ně jsou jen střípky celistvé reality. Přesto bychom rádi, aby složily a dostatečně přenesly našim kolegům sdělení, které může ve zkratce znít třeba takto: máme se čím chlubit, ale již delší dobu tento základ spíše „projídáme“ a ztrácíme za současného chlácholení se, že zatím není tak zle a v zahraničí na tom jsou leckde hůř. Leckde ano, ale to by asi neměly být naše vzory, že? Pokud má být OP dlouhodobě udržitelná, potřebuje být schopna objektivní zpětné vazby a na základě toho sice dobře promyšlených, ale i razantnějších změn. Bez toho hrozí, že česká OP pomalu zemře „hájením pozic“, které vlastně nakonec nebudou díky jejich postupující „erozi“ existovat.

⁵ Buď kvůli špatné jazykové vybavenosti nebo nulovým dosavadním mezinárodním zkušenostem a schopnostem přesahu, které je třeba nabrat alespoň částečně dříve, než na projektech samotných.

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY představuje svobodný myšlenkový prostor založený na aktivním přístupu, vzájemné toleranci a schopnosti účastníků shodnout se na konsensuálních výstupech.

FÓRUM poskytuje prostor k diskusi, předávání poznatků a hledání řešení v různých aktivitách ochrany přírody. Zajišťuje svobodné vyjadřování názorů svých členů bez politických či institucionálních vlivů.

Fungování je založeno na permanentní názorové platformě v rámci provozu internetových stránek, na pravidelném setkávání a vydávání tohoto časopisu.

PODPOŘTE NAŠI ČINNOST

Snažíme se naše aktivity poskytovat zájemcům zdarma, což se daří díky projektům a další podpoře. Do budoucna se ale neobejdeme bez Vaší pomoci.

Vaše příspěvky můžete posílat na účet 2200318661/2010, použijte variabilní symbol 333.

DĚKUJEME VÁM